



Vrije Universiteit Brussel

Leidt opgevoed worden in een
eenoudergezin tot een groter
risico op gedragsproblemen bij
jongeren tussen 12 en 18 jaar?



Eindverhandeling tot master in de psychologie
Student: Elisabeth Coppens
Promotor: Prof. Dr. Van den Broeck
Organisatie: BASO vzw
Academiejaar: 2009-2010

WETENSCHAPSwinkel
Brussel



**Leidt opgevoed worden in een eenoudergezin tot een
groter risico op gedragsproblemen bij jongeren tussen
12 en 18 jaar?**

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Licentiaat in de Psychologie door

Coppens Elisabeth

Academiejaar 2009-2010

Promotor: Prof. Dr. Wim Van den Broeck

Aantal woorden: 10286



Samenvatting

In deze masterscriptie is op vraag van BASO (BasisAdvies bij Scheiding & Ouderschap) nagegaan of opgevoed worden in een eenoudergezin leidt tot een groter risico op gedragsproblemen bij jongeren tussen 12 en 18 jaar.

Om deze vraag te beantwoorden werd een vergelijkend onderzoek uitgevoerd bij intacte gezinnen en eenoudergezinnen. Het risico op gedragsproblemen hebben we nagegaan door een ouderrapportagevragenlijst.

Uiteindelijk hebben we onderzocht of probleemgedrag meer voorkomt in eenoudergezinnen dan in tweeoudergezinnen en of dit eventuele effect veroorzaakt wordt door een afnemende kwaliteit van het ouderschap in deze gezinnen.

Uit de resultaten bleek dat kinderen in eenoudergezinnen niet meer gedragsproblemen vertonen dan kinderen uit tweeoudergezinnen. Ook wat betreft drugs-, alcoholgebruik en delinquent gedrag scoorden de eenouderkinderen niet slechter dan de kinderen uit de intacte groep. Verder vonden we tevens wat betreft de moeder-kind relatie geen betekenisvolle verschillen tussen de eenouder- en de tweeoudergroep.

Inhoudstafel

Samenvatting 1

Inhoud 2

Dankwoord 3

1. Inleiding 4

- 1.1 *Definitie eenoudergezinnen 5*
- 1.2 *Korte situatieschets eenoudergezinnen 5*
- 1.3 *Gevolgen 6*
 - 1.3.1 *Gedragsproblemen 6*
 - 1.3.1.1 *Pre-scheidingseffecten 7*
 - 1.3.1.2 *Intermediërende factoren 7*
 - 1.3.1.2.1 *Sekse 7*
 - 1.3.1.2.2 *Leeftijd 8*
 - 1.3.1.2.3 *Temperament 8*
 - 1.3.1.2.4 *Ervaren controle 8*
 - 1.3.1.2.5 *Steun 8*
 - 1.3.1.3 *Verklaringsmodellen 8*
 - 1.3.2 *Verschillen in ouder-kind relatie 9*
 - 1.3.2.1 *Pre-scheidingseffecten 10*
- 1.4 *Dit onderzoek 12*

2. Methode 14

- 2.1 *Gegevensverzameling 14*
- 2.2 *Onderzoeksgroep 14*
- 2.3 *Materiaal 16*
 - 2.3.1. *Meetinstrumenten 16*
- 2.4 *Werkwijze 17*

3. Resultaten 18

- 3.1 *Vergelijking gedragsproblemen eenoudergezin – tweeoudergezin 18*
- 3.2 *Vergelijking gedragsproblemen jongen – meisje 19*
- 3.3 *Verband gedragsproblemen – duur bestaan eenoudergezin 19*
- 3.4 *Vergelijking moeder-kind relatie eenoudergezin – tweeoudergezin 19*
- 3.5 *Samenhang gedragsproblemen – moeder-kind relatie 20*
- 3.6 *Samenhang gedragsproblemen, eenoudergezin en moeder-kind relatie 21*

4. Bespreking 23

- 4.1 *Overzicht literatuurstudie en onderzoek 23*
- 4.2 *Beperkingen van het onderzoek 24*
- 4.3 *Het onderzoek herbekeken 24*
- 4.4 *Aanbevelingen 25*

5. Conclusie 26

6. Referenties 27

7. Bijlage 29

Dankwoord

Eerst en vooral wil ik mijn promotor, Prof Dr. Wim Van den Broeck, bedanken voor zijn hulp en feedback bij het schrijven van de thesis.

Tevens ook dank u aan Wetenschapswinkel voor alle goede raad en het uitlenen van hun literatuur.

Verder wil ik ook de opdrachtgever BASO (BasisAdvies bij Scheiding & Ouderschap) bedanken omdat ze me de kans gaven onderzoek te doen naar een boeiend onderwerp dat vandaag de dag jammer genoeg veel mensen aangaat.

En tenslotte mag ik ook alle ouders en jongeren niet vergeten die hebben deelgenomen aan het onderzoek.

1. Inleiding

Ongeveer één op de vier huwelijken eindigen tegenwoordig in een echtscheiding, bij de helft ervan zijn kinderen betrokken. De kans dat samenwonenden uit elkaar gaan (decohabitatie) ligt nog hoger (Latten, 2000).

Dit heeft als gevolg dat steeds meer kinderen opgroeien in een onstabiele gezinssituatie. Volgens een schatting op basis van rijksregistergegevens heeft ruim 20% à 24% van de minderjarigen een scheiding van zijn ouders meegemaakt (Lodewijckx, 2005).

Door de toename van (echt)scheidingen is er een grote stijging van het aantal eenoudergezinnen. Officiële cijfers spreken van 10 à 14% eenoudergezinnen in Vlaanderen. De meeste, vier op vijf eenoudergezinnen, ontstaan door echtscheiding (Lodewijckx, 2005).

Cijfers in verband met het aantal alleenstaande ouders zijn schattingen. Het werkelijke aantal is moeilijk te achterhalen. In officiële statistieken is immers het uiteengaan van samenwonende ouders niet geregistreerd. Daar komt nog bij dat de meeste statistieken een momentopname weergeven, terwijl eenoudergezinnen een veranderlijke groep zijn: er is in- en uitstroom. Instroom kan door echtscheiding, door uit elkaar gaan van ouders (decohabitatie), door overlijden en door geboorte bij een ongehuwde moeder. Uitstroom kan door het meerderjarig worden van het jongste kind, door samenwonen of door te huwen met een nieuwe partner (Bosman 1993; Lodewijckx, 2005). Bijna de helft van de kinderen uit eenoudergezinnen vormen na verloop van tijd een stiefgezin. Vier op tien alleenstaande moeders heeft binnen de 5 jaar een nieuwe partner, wat maakt dat 6% van de kinderen in een stiefgezin woont (Lodewijckx, 2005). Gemiddeld zijn kinderen dan 13 jaar en hebben ze vierenhalf jaar in een eenoudergezin gewoond (De Graaf, 2001 in Singendonk & Meesters, 2002).

Meestal bestaat een eenoudergezin uit een alleenstaande moeder met haar kinderen, slechts 2% minderjarigen woont bij een alleenstaande vader (Lodewijckx, 2005).

Het merendeel, ongeveer 75%, van de minderjarigen woont nog steeds in een klassiek gezin (Lodewijckx, 2005).

Het uiteengaan van de ouders door een echtscheiding of decohabitatie kan negatieve effecten hebben voor de ontwikkeling en het welbevinden van kinderen.

De meeste onderzoekers zijn nu van mening dat niet enkel de scheiding of het eenouderschap op zich problemen bij kinderen veroorzaakt, maar ook andere factoren invloed hebben. Deze andere factoren kunnen zijn; blijvende conflicten tussen ouders, financiële en/of psychologische problemen van ouders en de ouder-kind relatie. Deze factoren kunnen reeds voor de effectieve scheiding een rol spelen (Sun, 2001). Ook bijkomende transities, zoals vorming van een stiefgezin, kunnen een negatieve impact hebben (o.a. Amato, 2005).

Nog een andere verklaring omtrent de impact op kinderen stelt selectie effecten centraal. Selectie effecten wil zeggen dat ouders met bepaalde (al dan niet erfelijke) eigenschappen zoals antisociaal gedrag, psychische of andere problemen, voorgeselecteerd worden in slechte huwelijken en/of relaties. Problemen bij kinderen worden dan verklaard door deze predisposities en selectie mechanismen, en niet door het uiteengaan van de ouders zelf (o.a. Amato, 2000, Van Peer, 2007).

Gezien eenouderschap een actueel thema is en onderzoek in België naar het verband tussen alleenstaande moeders en gedragsproblemen bij kinderen vrij schaars is, vroeg de organisatie BasisAdvies bij Scheiding & Ouderschap (BASO) hieromtrent een onderzoek te starten.

Omdat recent onderzoek veel interesse toont in gezinsprocessen als ouder-kind relaties, conflicten en psychologische aanpassing van de ouders die zorgen voor verschillen tussen kinderen in eenouder- en intacte gezinnen (o.a. Mack et al., 2007), leek het ons interessant de ouder-kind relatie mee in het onderzoek op te nemen.

In deze literatuurstudie zal eerst de definitie van eenoudergezin en een korte situatieschets worden geformuleerd. Ten tweede wordt toegelicht welke gevolgen voor kinderen in onderzoek meestal worden gevonden. Ten derde worden onderzoeksbevindingen met betrekking tot gedragsproblemen en de moeder-kind relatie in eenoudergezinnen weergegeven.

1.1 Definitie eenoudergezinnen

“Een eenoudergezin is een gezin of huishouden met één ouder met minstens één kind ten laste. Deze ouder draagt op doorlopende of gedeeltelijke basis alleen de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen en de ouder staat buiten alimentatiegelden er op financieel vlak alleen voor” (Platform voor Eenoudergezinnen, 2004).

In deze thesis zal ik me op vraag van BASO toespitsen op die gezinnen met een moeder aan het hoofd.

In onderzoek wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen moeder- en vadergezinnen gezien de verschillen tussen de twee groepen. Kinderen die bij hun moeder wonen moeten het grotendeels stellen zonder een vaderfiguur en omgekeerd missen kinderen die bij hun vader wonen een moeder die dagelijks aanwezig is.

Bovendien onderscheiden deze 2 groepen zich ook op andere kenmerken; het inkomen in vadergezinnen is hoger en alleenstaande vaders hebben vaker full time werk dan alleenstaande moeders (Geurts, 2006).

Verder ga ik me toespitsen op eenoudergezinnen die ontstaan zijn door echtscheiding of decohabitatie. Volgens Spruijt et al. (2000) is het van belang eenoudergezinnen te onderscheiden naar oorzaak van ontstaan. Kinderen die een (echt)scheiding hebben meegemaakt verschillen van kinderen die een ouder hebben verloren door overlijden of kinderen die altijd maar één ouder hebben gehad. Zo lijken kinderen uit eenoudergezinnen ontstaan door verweduwing op lange termijn beter te functioneren dan kinderen uit eenoudergezinnen die een echtscheiding hebben meegemaakt, hoogstwaarschijnlijk omdat de eerste groep kinderen geen scheidingsproces heeft doorgemaakt. Het lijkt erop dat als men spreekt over effecten van eenouderschap, het belangrijk is of kinderen al dan niet een breuk van hun ouders hebben meegemaakt. En mits 4 van de 5 eenoudergezinnen ontstaan zijn door echtscheiding zijn de meeste kinderen in eenoudergezinnen ‘echtscheidingskinderen’.

In deze thesis zal dan ook veel aandacht gaan naar de gevolgen van echtscheiding voor kinderen.

1.2 Korte situatieschets eenoudergezinnen

Kinderen in eenoudergezinnen worden bloot gesteld aan een familiale omgeving die in sociaal en financieel kapitaal verschilt van dat van tweeoudergezinnen.

In intacte gezinnen is door aanwezigheid van twee ouders meer sociaal kapitaal als hulp en aandacht voor de kinderen aanwezig. Een alleenstaande ouder staat als enige in voor het vervullen van gezins- en opvoedingstaken die normaal door twee volwassen partners worden gedeeld (Bosman, 1993). Dit kan voor de ouder een zware last zijn.

Van Gelder (1987, zie Bosman, 1993) deed onderzoek naar taak- en overbelasting in eenoudergezinnen en vond dat de helft van deze ouders tijdgebrek had en dat tweederde zich overbelast voelde.

Overbelasting van de alleenstaande ouder kan zijn weerslag hebben op de omgang tussen ouder en kind (Bosman, 1993). Verschillende onderzoekers vinden dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de ouder-kind interactie minder goed is in eenouder- dan in intacte gezinnen. Hierop komen we in het vervolg van de tekst (1.3.2) uitgebreid terug.

Wat betreft het financieel kapitaal lopen eenoudergezinnen een aanzienlijk risico op achteruitgang (Bosman, 1993). Financieel heeft deze groep het zwaarder dan tweeoudergezinnen. Alleenstaande moeders moeten zien rond te komen met maar één inkomen en zijn minder vertegenwoordigd op de arbeidsmarkt dan moeders in intacte gezinnen (Geurts, 2006). Deze verslechterde inkomenssituatie kan tevens bijdragen aan een zekere mate van sociaal isolement (Bosman, 1993).

1.3 Gevolgen

In vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen lijken (echt)scheidingskinderen het op veel vlakken minder goed te doen.

Er is sprake van meer gedragsproblemen zoals agressief, antisociaal en delinquent gedrag (o.a. Amato, 2005). Tevens is er een grotere kans om in criminaliteit te belanden en meer alcohol en drugs te gebruiken (Amato, 2001; Frost & Pakiz, 1990; Spruijt, De Goede & Van der Valk, 2001 in Van der Valk & Spruijt, 2004).

Kinderen uit gebroken gezinnen hebben meer emotionele problemen zoals depressies en een lager welbevinden dan andere kinderen (o.a. Amato, 2005).

Ook komen meer problemen op school voor. Amerikaanse onderzoekers vinden verschillen in schoolprestaties en prestatiemotivatie; kinderen uit intacte gezinnen halen hogere cijfers, zijn meer gemotiveerd, er is minder drop out en doen later hogere studies (Amato, 2005). Ook uit Nederlands onderzoek (Van Gelder, 1990 in Singendonk & Meesters, 2002) en onderzoek van Colpin (2004) blijkt dat de schoolloopbaan van kinderen uit gescheiden gezinnen ongunstiger verloopt. Volgens Van Peer (2007) vind men vooral twee tot drie jaar na de scheiding slechtere schoolprestaties.

Echtscheidingskinderen hebben meer problemen in sociale relaties en zijn minder populair bij hun peers dan kinderen uit intacte tweeoudergezinnen (Amato, 2005).

Ten slotte hebben deze kinderen later gemiddeld een lagere sociaaleconomische status dan kinderen die opgroeiden in een intact gezin, en hebben ze een grotere kans zelf met relatieproblemen en (echt)scheiding geconfronteerd te worden.

Meisjes uit gebroken gezinnen zouden tevens meer kans hebben op een tienerzwangerschap (Amato, 2005).

Alhoewel (echt)scheidingskinderen op bovengenoemde aspecten significant slechter scoren dan kinderen uit intacte gezinnen, blijkt uit meta-analyses dat de verschillen over het algemeen klein zijn (Amato, 2005; Van der Valk & Spruijt, 2004). Slechts een minderheid heeft problemen van langdurige aard. Bij de overgrote meerderheid nemen problemen 2 à 3 jaar na de scheiding af (o.a. Van Peer, 2007).

Externaliserend probleemgedrag gaan we in dit onderzoek verder onder de loep nemen.

1.3.1 Gedragsproblemen

Huwelijksontbinding en eenouderschap worden door onderzoekers in verband gebracht met verschillende gedragsproblemen bij kinderen. Er is sprake van zowel meer externaliserend (impulsief/hyperactief, agressief, antisociaal en delinquent) als internaliserend (emotionele problemen, angstig en depressief) probleemgedrag. In de literatuur worden beide termen *internaliserend* en *externaliserend* gedrag gebruikt als synoniem voor *psychologisch welbevinden* respectievelijk *gedragsproblemen* (Van Peer, 2007). Ook in deze paper verwijzen we naar externaliserend gedrag als we het hebben over gedragsproblemen.

Vergeleken met kinderen uit intacte gezinnen scoren kinderen en jongeren die een echtscheiding van de ouders hebben meegemaakt gemiddeld wat hoger op ongehoorzaamheid, externaliserend en antisociaal gedrag (Dawson, 1991; Fergusson et al., 1986; Hetherington et al., 1985; Peterson and Zill, 1986; Zill, 1988 in Najman, 1997). Tevens vinden onderzoekers meer hyperactief gedrag en vaker problemen met peers (Brady et al., 1986; Dawson, 1991; Fergusson and Horwood, 1989; Forehand et al., 1990; Long et al., 1987; Peterson and Zill, 1986 in Najman, 1997). De verschillen met kinderen uit intacte gezinnen zijn consistent, maar zijn doorgaans niet groot (Najman, 1997; Amato & Keith, 1991).

De Groof en Smits (2006, zie Van Peer, 2007) vinden bij Vlaamse 14-18 jarigen kinderen van gescheiden ouders iets meer probleemgedrag; ze zijn sterker dan gemiddeld vertegenwoordigd in de cluster 'probleemjongeren' en 'rebellen' en minder vertegenwoordigd in de cluster 'zeer brave jongeren'.

Kinderen uit moedergezinnen gedragen zich volgens onderzoek van Bosman (1993) minder regelcompetent (onder regelcompetent verstaat zij het naleven van regels, netjes en stip zijn, luisteren en verplichtingen nakomen) zowel thuis als in de klas, en dit onder constant houding van geslacht & leeftijd van het kind, gezinsgrootte, opleiding moeder en beroepsniveau. Dus 'regelcompetent' blijkt ook bij een hoger inkomen betekenisvol.

Het hebben van gescheiden ouders zou ook een voorspeller zijn van wegloupedrag bij jongeren van 12 tot 18 jaar. Het wegloupedrag bij deze jongeren zou bijna 3 keer zo hoog liggen dan bij jongeren met niet-gescheiden ouders (Van de Water et al., 2004 in Van Peer, 2007).

Bevindingen suggereren dat gedragsproblemen afnemen naarmate de scheiding langer geleden is (Van Peer, 2007). Andere onderzoekers benadrukken dat problemen niet enkel tijdelijk lijken. Een uitgebreid langetermijn onderzoek onder 1400 Amerikaanse families, bracht aan het licht dat 20 tot 25% van de kinderen uit een gescheiden gezin in hun gedrag blijvende tekenen vertoont van emotionele of gedragsproblemen in vergelijking met 10% onder de kinderen uit intacte tweeoudergezinnen (Hetherington, 2002 in O'Neill, 2002).

In veel onderzoeken is ook een verband gelegd tussen echtscheiding en delinquentie bij jongeren (Ensminger et al., 1983; Glueck & Glueck, 1950; Matsueda & Heimer, 1987; McLanahan & Booth, 1991; Rankin & Kern, 1994; Thornberry et al., 1999 in Cao, 2004). Onderzoekers suggereren dat echtscheiding delinquent gedrag in de hand werkt omdat een ouderlijke breuk geassocieerd wordt met verminderende ouderlijke controle en ondersteuning (Anderson, 2002). Andere empirische studies spreken van weinig of geen impact van een scheiding op delinquentie (Nagin & Smith, 1990; Rosen & Nelison, 1982; Smith & Brame, 1994; Van Voornis et al., 1988; Zingraff et al., 1993 in Cao, 2004).

Tevens zouden echtscheidingskinderen volgens buitenlands onderzoek gemiddeld meer en vaker alcohol en drugs gebruiken (Amato, 2001; Frost & Pakiz, 1990; Spruijt, De Goede & Van der Valk, 2001 in Van der Valk & Spruijt, 2004). Onderzoek in Oost en West Vlaanderen en Zeeland naar middelengebruik bij 14- tot 18-jarigen bevestigt dit maar gedeeltelijk; gezinsstructuur blijkt geen bijkomend risico of bescherming te bieden voor het gebruik van diverse middelen (sigaretten, slaap- of kalmeringsmiddelen, cannabis en andere drugs). De kans op alcoholgebruik ligt wel hoger in eenoudergezinnen (Lombaert, 2005 in Van Peer, 2007).

Bovenstaande bevindingen in onderzoek tonen vrij eenduidig aan dat er meer gedragsproblemen zijn, maar minder eenduidigheid is er wat betreft de aard van de gedragsproblemen. Dat kinderen uit eenoudergezinnen meer drugs gebruiken kan niet altijd worden bevestigd. Ook dat kinderen uit eenoudergezinnen meer delinquent zijn, wordt niet door iedereen bevestigd. Bovendien is onderzoek in België naar gedragsproblemen bij eenouderkinderen vrij schaars en fragmentarisch (Van Peer, 2007).

1.3.1.1 Pre-scheidingseffecten

Een belangrijke constatering die veel onderzoekers maken is dat (echt)scheidings kinderen reeds worden gekenmerkt door probleemgedrag voor hun ouders gingen scheiden (Block, Block, & Gjerde, 1986; Cherlin et al., 1991 in Amato & Booth, 1996; Cherlin et al., 1995 in Dykstra, 2000). In onderzoek vertonen deze kinderen als zevenjarigen, toen hun ouders nog bij elkaar waren, al meer negatieve gedragingen dan kinderen van wie de ouders bij elkaar zijn gebleven. Voor een deel van de kinderen geldt wel dat de problemen erger worden na de echtscheiding (Cherlin et al., 1995 in Dykstra, 2000).

Op deze pre-scheidingseffecten komen we verder in de literatuurstudie nog terug.

1.3.1.2 Intermediërende factoren

In welke mate, en of, kinderen op de echtscheiding van hun ouders reageren met probleemgedrag wordt in onderzoek vaak in verband gebracht met factoren als de steun die het kind ervaart in het primaire en sociale supportstelsel en individuele kenmerken van het kind (sekse, leeftijd, temperament, ervaren van controle) (Singendonk & Meesters, 2002).

1.3.1.2.1 Sekse

Uit veel onderzoek komt het beeld naar voren dat de effecten voor jongens het grootst zijn. Dat wordt vaak op twee manieren verklaard. Probleemgedrag van jongens (agressie, vandalisme) valt meer op dan probleemgedrag van meisjes (terugtrekking, depressieve gevoelens). Daarenboven vertrekt de primaire identificatiefiguur voor de jongens, de vader, meestal, terwijl de primaire identificatiefiguur voor de meisjes, de moeder, meestal blijft (Cherlin et al., 1992 in Spruijt et al., 2000). De jongen zou door afwezigheid van de vader geen adequate geslachtsrolidentiteit kunnen ontwikkelen. In onderzoek is echter weinig bewijs gevonden voor deze theorie (Singendonk & Meesters, 2002).

Verder vinden niet alle onderzoekers dat jongens na een scheiding meer gedragsproblemen vertonen dan meisjes (Fleweling et al., 1990; Amato en Keith, 1991 in Van Peer, 2007). Weer ander onderzoek zegt dat de effecten voor meisjes pas op langere termijn tot uiting komen, meestal vanaf meisjes de adolescentie bereiken (Furtsenberg & Cherlin, 1991 in Van Peer, 2007). Amato & Keith (1991, zie Van Peer, 2007) besluiten daarom dat sekseverschillen niet zo uitgesproken en minder consistent zijn dan eerder werd aangenomen.

1.3.1.2.2 Leeftijd

De kans op gedragsproblemen zou groter zijn voor erg jonge kinderen, die jonger dan 5 à 6 jaar zijn op het ogenblik van de ouderlijke scheiding (Clarke-Steward, 2000; Allison & Furstenberg, 1989; Pagani et al., 1997 in Van Peer, 2007; Lansford, 2006). Jonge kinderen kunnen minder realistisch met een scheiding omgaan, hebben meer verlatingsangst na de scheiding en hebben minder mogelijkheden om hulpbronnen buiten het gezin te zoeken (Hetherington, 1989 in Van Peer, 2007). Onderzoeken zijn echter niet eenduidig (Van Peer, 2007). Meta-analyses van o.a. Amato & Keith (1991 zie Van Peer, 2007) leveren geen duidelijk antwoord op de vraag of erg jonge kinderen meer negatief beïnvloed worden door een ouderlijke scheiding dan oudere kinderen.

1.3.1.2.3 Temperament

Kinderen met bepaalde persoonlijkheidskenmerken, zoals een makkelijk temperament, lijken zich beter aan te passen aan de scheiding.

Twee tot vijf jarigen met een gemakkelijk temperament hebben minder gedragsproblemen, losstaand van het niveau van gezinsconflicten (Tschann et al., 1996 in Van Peer, 2007).

1.3.1.2.4 Ervaren controle

Kinderen die een gevoel van controle over hun omgeving hebben, vertonen minder aanpassings- en gedragsproblemen (Singendonk & Meesters, 2002).

1.3.1.2.5 Steun

De steun van de ouders lijkt doorslaggevend om negatieve effecten van een nieuwe gezinssituatie te counteren. Kinderen die meer ouderlijke steun rapporteren, rapporteren een hoger welbevinden, doen het beter op school en hebben minder gedragsproblemen (Colpin et al., 2004).

Steun van siblings, grootouders, familieleden en leeftijdsgenoten werkt eveneens protectief (Van Peer, 2007).

Ook een verzorgende ouder die meer veerkracht heeft, is belangrijk voor herstel van het kind (Hetherington, 1979; Cox and Cox, 1982 in Bosman, 1993).

1.3.1.3 **Verklaringsmodellen**

Over waarom kinderen in eenoudergezinnen meer gedragsproblemen vertonen, bestaan verschillende verklaringsmodellen, namelijk de stresstheorie, de theorie over sociaal kapitaal, de theorie van de sociale bindingen en selectie theorieën.

De *stresstheorie* gaat er van uit dat de psychologische spanningen en stress veroorzaakt door de echtscheiding de kans op gedragsproblemen bij kinderen doet toenemen. Kinderen hebben de neiging om op zo'n crisis te reageren met externaliserend gedrag (Felner et al., 1981 in Mack et al., 2007, Van Peer, 2007).

Theorieën over sociaal kapitaal geloven dat het niet zozeer de familiale structuur op zich is die gedragsproblemen veroorzaakt maar een gebrek aan toegang tot economische, culturele en sociale middelen. Minder economische, culturele en sociale middelen is kenmerkend voor eenoudergezinnen: deze gezinnen hebben minder financiële armslag, wonen vaker in armere, stedelijke buurten en hebben vaker een kleiner sociale netwerk dan tweeoudergezinnen. Het minder beschikken van het gezin over deze middelen kan het welbevinden en kansen van kinderen ondermijnen. De theorie over sociaal kapitaal verklaart echter niet waarom er in stiefgezinnen, die wat betreft inkomen niet zoveel verschillen van intacte tweeoudergezinnen, evenveel gedragsproblemen voorkomen dan in eenoudergezinnen (Van Peer, 2007).

De *theorie van de sociale bindingen*, de sociale controle theorie van Hirschi (1969, zie Van Peer, 2007) gaat ervan uit dat kinderen en jongeren conform gedrag stellen omdat ze sociale bindingen ontwikkelen met ouders, school, anderen, de samenleving...Vanuit die sociale bindingen gaat een interne en externe sociale controle uit. Afwijkend gedrag ontstaat als deze bindingen ontbreken. Wanneer een gezin het kind geen ouderlijke verbondenheid en supervisie biedt, zal dit de kans op probleemgedrag en delinquentie doen toenemen.

Selectie theorieën benadrukken dat ouders met bepaalde (al dan niet erfelijke) eigenschappen zoals antisociaal gedrag, psychische of andere problemen, voorgeselecteerd worden in slechte huwelijken en/of relaties. Problemen bij kinderen worden dan verklaard door deze predisposities en selectie mechanismen, en niet door het uiteengaan van de ouders zelf (o.a. Amato, 2000; Van Peer, 2007).

1.3.2 Verschillen in ouder-kind relatie

Er is reeds talloos onderzoek gedaan naar de effecten van (echt)scheiding en eenouderschap op de relatie tussen ouders en kinderen, en veel onderzoek spreekt van tekorten in deze relatie. Echtscheiding lijkt, op zijn minst tijdelijk, vaak gevolgd te worden door een afnemende kwaliteit van het ouderschap (McLanahan en Sandefur, 1994 in Spruijt et al., 2000). Andere onderzoekers komen tot dezelfde bevinding (Hetherington, 1979; Cox en Cox, 1982; Ambert 1982; Ambert en Saucier, 1984 in Bosman, 1993; Spruijt et al., 2000; Van Peer, 2003; Amato, 2005).

Er is sprake van minder aandacht, minder emotionele steun en minder discipline (Singendonk & Meesters, 2002). Dit geldt niet alleen voor de verzorgende maar ook voor de uitwonende ouder. Vandoorne et al. (2000) en Van Peer (2003) vinden tevens minder opvolging in eenoudergezinnen. Alleenstaande moeders zouden ook meer negatief, afwijzend gedrag vertonen ten opzichte van hun kinderen (Dunn et al., 1998 in Golombok, 2004), minder affectie tonen, zwaardere straffen gebruiken, en meer inconsistent zijn in het disciplineren van hun kinderen dan moeders in intacte gezinnen (Hetherington, Cox, and Cox, 1982 in Amato & Booth, 1996).

De lagere kwaliteit van opvoeden na een (echt)scheiding wordt in onderzoek verklaard doordat een belangrijke hechtingsfiguur, meestal de vader, voor een deel weg valt en ouders in beslag genomen worden door de veranderingen en onzekerheden waarmee scheiding gepaard (Singendonk & Meesters, 2002).

De lagere kwaliteit van opvoeden door alleenstaande moeders kan worden verklaard door het ontbreken van een vader die de moeder bijstaat in het disciplineren van de kinderen, overbelasting van de moeder en de hogere graad van psychologische problemen waarmee deze moeders kampen (Golombok, 2004).

Het hebben van psychologische problemen reduceert de capaciteit om een goede ouder te zijn, wat het risico op gedragsproblemen bij kinderen doet toenemen (Conger et al., 1992; Radke-Yarrow, Richters, & Wilson, 1988; Simons, Lorenz, Wu, & Conger, 1993 in Simons et al., 1999; Golombok, 2004). Als de thuiswonende ouder blijvend niet goed functioneert na de scheiding is dat een duidelijk risico voor kinderen (Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999; Hetherington & Kelly, 2002 in Van der Valk & Spruijt, 2004; Golombok, 2004); de moeder is dan minder beschikbaar voor de kinderen, zowel om ze emotioneel bij te staan als om waar nodig, regels en grenzen te bewaken (Bosman, 1993).

Kinderen uit eenoudergezinnen geven in onderzoek van Singendonk en Meesters (2002) zelf aan de relatie met de moeder lager te waarderen dan kinderen uit intacte gezinnen.

Ruim 60% van de kinderen die na de scheiding bij hun moeder wonen, vindt de relatie met de moeder goed. Van de kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin vindt 80% dat ze een goede relatie met hun moeder hebben. De relatie met de vader wordt door beide groepen negatiever geëvalueerd dan die met de moeder.

Ook Van Peer (2003) vindt dat jongeren in eenoudergezinnen de relatie met hun ouders anders ervaren dan deze in tweeoudergezinnen; jongeren uit eenoudergezinnen ervaren meer gedragsautonomie, minder opvolging door hun moeder en vader, minder aanvaarding door hun vader (maar niet door hun moeder), meer negatieve communicatie met hun moeder en vader en minder positieve communicatie met hun vader (maar niet met moeder).

Onderzoeksbevindingen van o.a. Singendonk & Meesters (2000) en Van Peer (2003) tonen aan dat eenouderkinderen negatiever lijken over de relatie met de vader dan die met de moeder. Dit is waarschijnlijk omdat (echt)scheiding een risico inhoudt op vervreemding van de niet-inwonende

ouder. Ruim een kwart van de kinderen heeft in de jaren na de echtscheiding geen contact meer met de vader (De graaf, 2001 in Singendonk & Meesters, 2002). Ook naarmate kinderen ouder worden bezoeken ze hun vader minder (Kalmijn, 1999 in Duindam & Vrom, 2001 in Singendonk & Meesters, 2002). Het contact wordt zowel verbroken door de niet-verzorgende ouder en/of het kind als door de verzorgende ouder. Het afbrokkelen van het contact ligt dus niet in alle gevallen aan de vader, en niet alle vaders zijn tevreden over het gebrek aan contact (Van der Valk & Spruijt, 2004).

Vooral in de eerste jaren na de scheiding lijken kinderen hun ouders negatiever te waarderen. Zes jaar na de scheiding zijn kinderen een stuk positiever over hun ouders, maar altijd nog minder dan kinderen uit intacte gezinnen (Parish, 1987 in Singendonk & Meesters, 2002).

Verschillende buitenlandse onderzoekers spreken evenwel van effecten van de scheiding als echtscheidingskinderen de volwassenheid bereiken. Als echtscheidingskinderen volwassen zijn, blijkt sprake van minder wederzijdse hulp en contact tussen ouders en kinderen. Ook voelen ze minder affectie voor hun ouders dan andere volwassenen (Amato & Booth, 1991; Booth & Amato, 1994; Cooney & Uhlenberg, 1990; Cooney, Hutchinson, & Leather, 1995; White, 1992, 1994 in Amato & Booth, 1996).

De hypothese dat in eenoudergezinnen minder affectie zou worden getoond, kan in enkele onderzoeken niet worden bevestigd (Vermulst & Gerris, 1988 in Van Peer, 2003). Ook dat relaties in moedergezinnen minder hecht en intiem zijn, wordt niet altijd bevestigd. Walker & Hennig (1997) komen tot de bevinding dat de relaties juist meer intiem, en minder hiërarchisch zijn, maar dat er anderzijds wel meer conflicten zijn.

De hypothese van intiemere en meer gelijkwaardige relaties lijkt plausibel mits de moeder geen partner heeft om op terug te vallen en ze meer afhankelijk is van haar kinderen. Meer conflicten is ook plausibel mits er geen tweede ouder is die de kinderen mee disciplineert (Walker & Hennig, 1997).

Dat relaties in eenoudergezinnen meer ambivalent zouden kunnen zijn, sluit aan bij het onderzoek van Van Peer (2003). Zij vindt meer negatieve communicatie met de moeder dan in intacte gezinnen, maar niet minder aanvaarding en ook niet minder positieve communicatie.

Ook Van der Avort (1980, zie Bosman, 1993) vindt dat de ouder-kind relatie in het eenoudergezin hechter en minder hiërarchisch zou (kunnen) worden na een echtscheiding. Een sterke hechting wordt vooral in moeder-dochter relaties gevonden. Niettegenstaande de positieve effecten zou een te hechte ouder-kind relatie ook problemen met zich mee kunnen brengen zoals emotionele overbelasting en parentificatie van het kind, vooral indien de ouder te veel steun zoekt bij het kind. Een tekort aan hiërarchie zou gezags- en gedragsproblemen kunnen meebrengen (Bosmans, 1993).

1.3.2.1 Pre-scheidingseffecten

Uit het vorig punt bleek al dat kinderen ook voor de scheiding meer gedragsproblemen vertonen, en dat deze trend zich verder zet na de scheiding. Hetzelfde lijkt te gelden voor de ouder-kind relatie. De verschillen in ouder-kind binding tussen eenouder- en intacte gezinnen lijken al voor de echtscheiding te bestaan (Block, Block, and Gjerde, 1988 in Amato & Booth, 1996; Sun, 2001). Een slechte relatie tussen de ouders heeft al voor de echtelijke breuk invloed op de relatie tussen ouders en kinderen; er is minder ouderlijke ondersteuning en betrokkenheid, relaties tussen ouders en kinderen zijn minder intiem en er zijn meer conflicten in gezinnen die afstevenen op een (echt)scheiding (Sun, 2001). Reeds 8 tot 12 jaar voor de breuk rapporteren ouders meer problemen in de relatie met hun kinderen (Amato & Booth, 1996). Amato & Booth wijten dit vooral aan de slechte relatie tussen de ouders.

Pre-scheidingseffecten duiden aan dat de effecten van het wonen in een gezin waar een ouder afwezig is niet overschat mogen worden en dat effecten mogelijk eerder/of ook liggen bij het echtscheidingsproces, dat al start voor de effectieve scheiding (zoals ruziënde, slechter functionerende ouders,...) en daarna nog z'n invloed laat gelden (Amato & Booth, 1996).

Een andere verklaring voor pre-scheidingseffecten stelt selectie effecten centraal. Selectie theorieën geloven dat een andere variabele zorgt voor een hogere kans op echtscheiding én problemen bij en met kinderen. Het is mogelijk dat bepaalde karakterkenmerken en/of bepaalde genetische factoren samen hangen met de kans op zowel een ouderlijke breuk als met probleemgedrag (Van der Valk & Spruijt, 2004). Bijvoorbeeld ouders die geen goede relaties weten aan te gaan en onderhouden met mensen kunnen problemen krijgen in hun partnerrelatie en in de relatie met hun kinderen (Amato & Booth, 1996).

Tevens is het plausibel dat ouders met bepaalde kenmerken, zoals bijvoorbeeld antisociaal gedrag, een hogere kans hebben op echtscheiding en hun kenmerken direct (via genen) en indirect (via ouderlijk handelen) doorgeven aan hun kinderen (Van der Valk & Spruijt, 2004). Het verband dat ontstaat tussen echtscheiding en problemen bij kinderen wordt volgens deze theorie dus bepaald door kenmerken die er sowieso, ook zonder de scheiding, zouden zijn.

Selectie effecten kunnen echter niet verklaren waarom bijvoorbeeld problemen bij kinderen 2, 3 jaar na de echtscheiding afnemen. Amato (2000) besluit dat waarschijnlijk in sommige gezinnen selectie effecten doorslaggevend kunnen zijn terwijl in andere gezinnen de echtscheidingseffecten doorslaggevend blijken.

1.4 Dit onderzoek

Met dit onderzoek wil ik nagaan of er een positieve samenhang is tussen eenouderschap en probleemgedrag bij jongeren en of deze samenhang misschien veroorzaakt wordt door een kwaliteitsvermindering van het ouderschap.

Voor zover we konden nagaan is dit in België voor eenouderkinderen nog niet onderzocht.

Hypothesen

De resultaten verkregen in dit onderzoek zullen vergeleken worden met onderstaande verwachtingen beschreven in vorig onderzoek.

Op basis van de besproken literatuur worden de volgende hypothesen afgeleid:

- Kinderen die opgroeien in een eenoudergezin ontstaan door (echt)scheiding vertonen meer gedragsproblemen dan kinderen die opgroeien in een intact gezin.
- Kinderen die opgroeien in een eenoudergezin ontstaan door (echt)scheiding vertonen meer delinquent gedrag dan kinderen die opgroeien in een intact gezin.
- Jongens vertonen na een (echt)scheiding meer gedragsproblemen dan meisjes.
- Gedragsproblemen nemen af naarmate de echtscheiding langer geleden is.
- Kinderen die opgroeien in een intact gezin hebben een betere relatie met hun moeder dan kinderen die opgroeien in een eenoudergezin ontstaan door (echt)scheiding.
- Er is een samenhang tussen gedragsproblemen bij kinderen en de ouder-kind relatie.
- Kinderen in eenoudergezinnen vertonen meer gedragsproblemen als gevolg van tekorten in de ouder-kind relatie die deze kinderen ervaren.

Controle variabelen

Variabelen als socio-economische verschillen, schoolniveau, leeftijd van het kind,... kunnen invloed uitoefenen op het al dan niet vertonen van gedragsproblemen bij kinderen. Om andere invloeden dan de gezinsstructuur (intact gezin versus eenoudergezin) op gedragsproblemen en de ouder-kind relatie te ondervangen, worden in dit onderzoek volgende variabelen opgenomen als controlevariabelen:

- *leeftijd van het kind*: enkel kinderen rond de adolescentie periode tussen 12 en 18 jaar worden bevroegd

- *Sociaaleconomische status (SES) van het gezin*: inkomen op zich is moeilijk te controleren aangezien een minder inkomen inherent is aan eenoudergezinnen (Bosman, 1993), dit zal worden opgevangen door controle uit te oefenen op SES. De steekproef ouders bestaat voornamelijk uit middenklasse, extremen (heel hoge of heel lage klasse) worden geweerd uit het onderzoek. SES van het gezin wordt hier afgeleid aan de hand van opleiding en beroepsuitoefening van de ouders.

- *Schoolniveau van het kind*: enkel kinderen en jongeren die ASO of TSO volgen doen mee aan het onderzoek

- *etnie*: ouders van allochtone afkomst worden geweerd uit dit onderzoek daar men er van uitgaat dat bij deze gezinnen nog andere problematieken dan het eenouderschap meespelen

- *geslacht van de ouder*: alle vragen betreffende het kind zullen worden ingevuld door de moeder

- *oorzaak van ontstaan eenoudergezin*: eenoudergezinnen ontstaan door verweduwing of onbewust ongehuwd moederschap doen niet mee aan het onderzoek. Enkel eenoudergezinnen ontstaan door een breuk tussen ouders, hetzij door een decohabitatie of echtscheiding, doen mee. Ook stiefgezinnen, alleenstaande moeders die een partner hebben die inwoont en gescheiden ouders waarbij sprake is van co-ouderschap worden uitgesloten uit het onderzoek.

Operationalisatie kernbegrippen

Tweeoudergezin: intact gezin met de biologische ouders

Eenoudergezin: onder eenoudergezin wordt in dit onderzoek begrepen; autochtoon gezin met enkel een moeder aan het hoofd met minstens één kind ten laste. Deze moeder draagt thuis alleen de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen en staat, buiten alimentatiegelden, er op financieel vlak alleen voor (zie ook definitie Platform voor Eenoudergezinnen, 2004). Er is verder geen partner van de moeder die woont bij het gezin.

Voorts bestaat het gezin minimum 2 jaar als eenoudergezin.

Gedragsproblemen: onder gedragsproblemen wordt in dit onderzoek begrepen externaliserend gedrag; storend gedrag, impulsief gedrag, agressief gedrag en regelovertrekend (delinquent) gedrag.

(Onder internaliserende problemen wordt teruggetrokken gedrag, angstig gedrag, depressief gedrag en psychosomatische klachten begrepen.)

Kwaliteit van moeder-kind relatie: naast een algemene goede band tussen ouder en kind wordt in dit onderzoek onder deze binding ook begrepen in welke mate er steun en controle is van de moeder naar het kind toe.

2. Methode

2.1 Gegevensverzameling

De data worden verzameld via een schriftelijke vragenlijst. Voor deze vorm van dataverzameling werd gekozen omdat een schriftelijke vragenlijst goedkoop is, je er relatief makkelijk veel mensen mee kan bereiken, makkelijk te organiseren is en anoniemer is.

2.2 Onderzoeksgroep

Tweeënzestig moeders (N=64) vulden de gedragsvragenlijst in, 37 vormen een intact gezin en 27 zijn alleenstaande moeders. De duur van het bestaan van de eenoudergezinnen varieert tussen 2 en 16 jaar: 22,2% van de eenoudergezinnen bestaat 2 tot 4 jaar als eenoudergezin, 37% 5 tot 9 jaar en 40,7% bestaat al langer als 10 jaar als eenoudergezin. Gemiddeld bestaat een eenoudergezin in ons onderzoek 8 jaar, wat vrij lang is.

De steekproef kinderen bestaat uit 59,4% meisjes en 40,6% is een jongen.

De leeftijden van de kinderen zijn ongeveer gelijk verdeeld over de een- en tweoudergezinnen (zie tabel 1). Bijna 24% van de kinderen volgt TSO en 76,6% volgt school in het ASO.

Tabel 1

Gegevens kinderen: steekproefgroottes en percentages

	Eenoudergezinnen frequentie en percentage	Tweeoudergezinnen frequentie en percentage	totaal
Gezinssituatie	27 (42,2%)	37 (57,8%)	64
Aantal meisjes	15 (55,6%)	23 (62,2%)	38 (59,4%)
Aantal jongens	12 (44,4%)	14 (37,8%)	26 (40,6%)
12-14 jaar	11 (40,7%)	15 (40,5%)	26 (40,6%)
15-16 jaar	08 (29,6%)	12 (32,4%)	20 (31,2%)
17-18 jaar	08 (29,6%)	10 (27,0%)	18 (28,2%)
TSO	07 (25,9%)	08 (21,6%)	15 (23,4%)
ASO	20 (74,1%)	29 (78,4%)	49 (76,6%)

Indien we kijken naar de gegevens van tabel 2, p. 15, kunnen we zien dat de een- en tweoudergezinnen qua opleiding en niveau beroepsuitoefening van de ouders overeen komen. Qua beroepsniveau hebben 89% van de alleenstaande moeders in het onderzoek een midden beroepsniveau. Van de intacte gezinnen hebben 78,4% van de moeders een midden tot hoog beroep, en hebben alle vaders een midden tot hoog beroepsniveau. Qua opleidingsniveau is 96,3% van de alleenstaande moeders midden tot hoog opgeleid, 11% is hoog opgeleid. (Hoe we laag, midden en hoog studie- en beroepsniveau hebben ingedeeld zie tabel 3 op p. 15.)

Ondanks het feit dat er geen opmerkelijke verschillen zijn wat betreft opleiding en beroepsstatus tussen de eenouder- en de tweoudergroep zien we grote verschillen in nettogezinsinkomen (tabel 2). Alleenstaande moeders moeten het immers stellen met maar één inkomen, zodat het verschil met de tweoudergezinnen, die vaak over 2 inkomens beschikken, vrij groot is. Verder hebben een opmerkelijk aantal ouders het nettogezinsinkomen niet ingevuld, 23 ouders van de 64 ouders hebben hier geen antwoord gegeven.

Tabel 2

Gegevens ouders: opleiding en beroepsniveau

		Eenoudergezinnen frequentie en percentage	Tweeoudergezinnen frequentie en percentage
Opleiding moeder	Laag	01 (03,7%)	02 (05,4%)
	Midden	23 (85,2%)	28 (75,7%)
	hoog	03 (11,1%)	07 (18,9%)
Opleiding vader	Laag	01 (03,7%)	0
	Midden	20 (74,1%)	27 (73,0%)
	Hoog	06 (22,2%)	10 (27,0%)
Beroep moeder	Laag	03 (11,1%)	08 (21,6%)
	Midden	24 (88,9%)	24 (64,9%)
	Hoog	0	05 (13,5%)
Beroep vader	Laag	03 (11,1%)	0
	Midden	18 (66,7%)	32 (86,5%)
	hoog	06 (22,2%)	05 (13,5%)
Inkomen	1400<.≤1500	01 (03,7%)	0
	1500<.≤1900	9 (33,3%)	0
	1900<.≤2400	6 (22,2%)	04 (10,8%)
	2400<.≤3000	02 (07,4%)	10 (27,0%)
	> 3000	01 (03,7%)	8 (21,6%)
	MV	8 (29,6%)	15 (40,9%)

Tabel 3

Categorisering opleiding- en beroepsniveau

Opleiding	Laag	Geen Middelbaar, Beroepssecundair zonder specialisatie
	Midden	Middelbaar (algemeen, technisch of kunst), Hoger Onderwijs 2/3 jr.
	Hoog	Hoger Onderwijs 4 jr., Unif/Master
Beroep	Laag	Invalide, werkloos, student, niet-geschoolde arbeider, laag-geschoolde arbeider
	Midden	Geschoolde arbeider, bediende, leerkracht, politie, handelaar, verpleging
	hoog	Lesgever hoger onderwijs, kader, directie, specialisten, vrije beroepen

Voor het bereiken van relevante respondenten was het aanvankelijk de bedoeling de hulp in te roepen van scholen in het Antwerpse die de vragenlijst aan de ouders zouden meegeven. Scholen die hiervoor in aanmerking komen werden gecontacteerd maar gezien de aard van de vragen in dit onderzoek vonden ze het moeilijk dit uit te delen aan de ouders. Ook konden scholen niet garanderen dat de ouders het zouden invullen en terug geven. De muziekacademie in Antwerpen wou wel 50 vragenlijsten uitdelen, van die 50 werden er 5 ingevuld weer gegeven. Verder heb ik vragenlijsten uitgedeeld bij 3 plaatselijke chiro's en daarvan heb ik er 40 ingevuld terug gekregen. Ook bij de chiro was er een relatief grote uitval van teruggekregen enquêtes, wat zo zijn gevolgen kan hebben voor representativiteit van de antwoorden.

Ten slotte heb ik ook gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode en zelf kennissen gecontacteerd; 2 ervan hebben vragenlijsten uitgedeeld op hun werk, en werden me nummers doorgegeven van moeders die ik gecontacteerd heb met de vraag tot medewerking. De meeste moeders waren bereidwillig, bij sommigen heb ik de enquête telefonisch afgenomen en sommigen vulden de enquête schriftelijk in die ze me dan later weer gaven. Aan alle ouders werd vooraf schriftelijk of mondeling de informatie gegeven dat het betrof om een vergelijkend onderzoek tussen moedergezinnen en intacte tweeoudergezinnen, dat de vragen door de moeder dienden te worden ingevuld en er een korte vragenlijst was die het kind zelf moest invullen. Ook werd meegedeeld dat de vragenlijsten anoniem konden worden ingevuld; de ouders kregen tevens een omslag mee om de vragenlijst terug in te doen.

2.3 Materiaal

De enquête bestaat uit een eerste deel algemene vragen (vragen naar inkomen, job en opleiding ouders, ontstaanswijze en duur eenoudergezin,...) dan het deel met een gedragsvragenlijst (CBCL/6-18) die de moeder invult, dan een deel met vragen naar de moeder-kind band, weer in te vullen door de moeder en een deel vragen naar de moeder-kind band die het kind zelf invult. In bijlagen 1 tot en met 4 zijn de volledige vragenlijsten terug te vinden.

2.3.1 Meetinstrumenten

In het onderzoek worden de hiernavolgende meetinstrumenten gebruikt:

De Child Behavior Check List/6-18 (CBCL/6-18) van Achenbach

De CBCL is een gestandaardiseerde vragenlijst die vaak gebruikt wordt om gedrags- en emotionele problemen bij kinderen na te gaan. De test is valide en betrouwbaar.

De vragen kan men laten invullen door beide ouders apart, opvoeders en/of leerkrachten (de Teacher Report Form) of de jongere zelf (de Youth Self Report/11-18). De scores tussen de verschillende respondenten kunnen onderling vergeleken worden (Celestin-Westreich, 2004-2005). In dit onderzoek echter zal enkel een CBCL door de moeder worden ingevuld.

De vragenlijst is opgebouwd uit twee luiken. Het eerste luik betreft vragen die een sociale competentie profiel opleveren en het tweede luik betreft vragen die aanleiding geven tot een probleemprofiel (Celestin-Westreich, 2004-2005). Het eerste luik hebben we niet door de ouders laten invullen omdat anders de vragenlijst te lang zou worden.

Het tweede luik dat een probleemprofiel geeft, is wel door alle ouders ingevuld, en bestaat uit een achttal syndroomschalen: angstig/depressief, teruggetrokken/depressief, somatische klachten, sociale problemen, denkproblemen, aandachtsproblemen, regeloverschrijdend gedrag en agressief gedrag.

De eerste drie schalen bepalen samen de score omtrent internaliserend gedrag. De laatste twee schalen (regeloverschrijdend gedrag en agressief gedrag) bepalen de score omtrent het externaliserend gedrag. Het geheel syndroomschalen samen met een aantal overige losse items levert een totaalscore voor probleemgedrag op. De bekomen T-scores zeggen iets over in welke mate het eventuele probleemgedrag, internaliserend en externaliserend gedrag klinisch significant is vergeleken met leeftijds- en geslachtsgebonden normgroepen (Celestin-Westreich, 2004-2005). De gedragsvragenlijst zelf die aanleiding geeft tot een probleemprofiel beslaat 113 items. Elk item wordt gescoord volgens een 3-punts Likert-schaal: 0 = helemaal niet (voor zover de ouder weet), 1 = een beetje of soms, 2 = duidelijk of vaak.

Kwaliteit moeder-kind relatie volgens moeder

Hiervoor wordt een zelf geconstrueerde vragenlijst gebruikt met vragen die peilen naar de algemene band met het kind, en vragen die peilen naar de mate waarin de moeder het kind ondersteunt en het kind controleert. De vragenlijst bestaat uit 7 items die gescoord worden volgens een 5-punts Likert-schaal: 1 = helemaal niet waar, 2 = zeer klein beetje waar, 3 = enigszins waar, 4 = waar, 5 = zeker waar. Een hogere score op deze vragenlijst betekent dus een betere relatie. Cronbach's alpha bedraagt 0,84 (N=7) voor deze vragenlijst, wat een goede interne betrouwbaarheid van deze meetschaal betekent.

Kwaliteit moeder-kind relatie volgens het kind zelf

Hiervoor wordt een vragenlijst gebruikt die ook gebruikt wordt in het onderzoek van Mack et al. (2007). De vragen bestaan uit hoe het kind de relatie en communicatie met de moeder ervaart. De vragenlijst bestaat uit 6 items en ook hier kiest men 5 antwoordmogelijkheden: 1 = helemaal niet waar, 2 = zeer klein beetje waar, 3 = enigszins waar, 4 = waar, 5 = zeker waar. Wederom betekent een hogere score een betere relatie met de moeder.

De homogeniteitsinex alpha is hier 0,92 (N=6), wat tamelijk hoog is, zeker bij zo'n klein aantal items.

De Cronbach's alpha van de items op de twee vragenlijsten voor moeder en kind samen bedraagt 0,93 (N=13) zodat we kunnen stellen dat de 2 vragenlijsten hetzelfde meten.

In dit onderzoek bevragen we ook kinderen naar de band met hun moeder om een zo accuraat mogelijk beeld te krijgen van de relatie en om eventuele sociaal wenselijke antwoorden van de moeder op te vangen. Voor de totale score op kwaliteit moeder-kind relatie wordt een gemiddelde genomen van de score op moeder-kind relatie volgens moeder en moeder-kind relatie volgens kind zelf.

2.4 Werkwijze

Om de nodige bewerkingen te kunnen uitvoeren worden alle gegevens van ouders en kinderen ingevoerd in het statistisch programma SPSS.

Bij de nominale variabelen geslacht, gezinsstructuur, schoolniveau zijn de mogelijke waarden omgezet in nummers 1 en 2. De variabelen opleiding, niveau beroepsuitoefening en SES zijn omgezet in categorieën (1 = laag, 2 = midden en 3 = hoog). Ook de variabelen drugs- en alcoholgebruik zijn omgezet in categorieën (0 = nooit, 1 = soms en 2 = vaak). Van de overige variabelen leeftijd, inkomen, scores CBCL en score op kwaliteit moeder-kind relatie zijn de ruwe scores behouden.

De items van de CBCL zijn met de hand gescoord. De zo bekomen ruwe scores worden omgezet in T-scores (bekomen T-scores zeggen iets over in welke mate probleemgedrag bij het kind aanwezig is in vergelijking met de leeftijds- en geslachtsgebonden normgroep). We hebben T-scores berekend voor externaliserend gedrag, internaliserend gedrag en totale problemen (hierin zijn ook items opgenomen die verwijzen naar sociale problemen, denkproblemen, aandachtsproblemen en andere problemen zoals bijvoorbeeld astma).

De bekomen score op de vragenlijsten moeder-kind relatie is de gemiddeld behaalde score op de items.

Ontbrekende waarden zijn gedefinieerd als user missing values. Waarden die niet zijn ingevuld krijgen code '99'. Waarden die zijn opengelaten omdat ze niet van toepassing zijn, krijgen code '88'. In het gegevensbestand ontbreken waarden bij nettogezinsinkomen, duur eenoudergezin (daar dit voor intacte gezinnen niet van toepassing is) en bij 2 gezinnen zijn de vragen met betrekking tot de moeder-kind relatie niet ingevuld door het kind.

Voor sommige statistische verwerkingen zijn variabelen getransformeerd in Z-scores om variabelen vergelijkbaar te maken.

Omdat het niet gelukt is alle niet-normaal verdeelde variabelen te transformeren tot meer normaal verdeelde variabelen zijn voor sommige onderzoeksvragen ook niet-parametrische testen gebruikt.

Om samenhangen en verschillen na te gaan tussen de onderzochte variabelen, hanteren we in dit onderzoek een 5%-significantieniveau.

3. Resultaten

3.1 Vergelijking gedragsproblemen eenoudergezin – tweoudergezin

De te verifiëren hypothese luidt dat kinderen in een eenoudergezin meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan kinderen die opgroeien in een intact gezin.

Met een Independent Samples t-test (T-toets) wordt nagegaan of er inderdaad een significant verschil is in probleemgedrag tussen de twee groepen.

Uit tabel 4 blijkt dat gemiddeld genomen kinderen uit eenoudergezinnen iets hoger scoren op externaliserend gedrag. Maar het verschil is niet significant; ($t(62)=1,757$; $p=0,084$) zodat onze hypothese niet bevestigd kan worden. Met een significantiewaarde van 0,084 kunnen we wel spreken van een trend.

De volgende gestelde hypothese luidt dat eenouderkinderen meer delinquent gedrag stellen dan tweouderkinderen. Voor de verschillen in delinquentie wordt een Mann-Whitney Test toegepast. Daaruit blijkt dat ook deze hypothese niet kan worden bevestigd ($U(62)=475$, $p=0,734$).

Tevens hebben we de T-scores berekend voor de schalen internaliserend gedrag en het totale probleemgedrag. Kinderen uit eenoudergezinnen scoren hoger op deze twee schalen maar de verschillen zijn miniem en niet significant ($t(62)=0,223$; $p=0,824$) en ($t(62)=1,114$; $p=0,269$).

Tabel 4

Gemiddelden op syndroomschalen CBCL: vergelijking eenoudergezin - tweoudergezin

	Eenouder (M)	Tweouder (M)	Gemiddeld verschil	Significantie
T-score externaliserend gedrag	51,6667	47,5676	4,0991	0,084
T-score internaliserend gedrag	49,0370	48,4324	0,6046	0,824
T-score delinquent gedrag	54,2222	53,2703	0,9520	0,734
T-score totaal probleemgedrag	51,4070	48,2162	3,1912	0,269

Noot T-scores hebben een gemiddelde van 50 een standaarddeviatie van 10

Verder hebben we ook het verschil in alcoholgebruik tussen eenouder- en tweouderkinderen nagegaan, gemeten met een Mann-Whitney Test.

Mits er maar één jongere, uit de tweoudergroep, soms drugs gebruikt, wordt drugsgebruik niet verder berekend.

Uit tabel 5 blijkt dat alcoholgebruik in dit onderzoek iets hoger ligt bij de groep tweouderkinderen; namelijk 32,4% van de kinderen uit de intacte groep drinkt soms alcohol, van de eenouderkinderen drinkt 25,9% soms alcohol. Het verschil is echter niet significant ($U(62)=467,00$; $p=0,577$), we mogen dus niet concluderen dat eenouderkinderen minder alcohol drinken dan tweouderkinderen.

Tabel 5

Alcoholgebruik: vergelijking eenoudergezin - tweoudergezin

Gebruik alcohol	Eenoudergezin	Tweoudergezin
niet	20 (74,1%)	25 (67,6%)
soms	7 (25,9%)	12 (32,4%)
vaak	0	0

3.2 Vergelijking gedragsproblemen jongen – meisje

De opgestelde hypothese veronderstelt dat jongens na een (echt)scheiding meer gedragsproblemen vertonen dan meisjes. Uit de T-toets blijkt dat deze hypothese niet bevestigd kan worden. Het gemiddelde van jongens op gedragsproblemen is wel wat hoger dan bij meisjes, maar het verschil is niet significant ($t(25)=0,808$; $p=0,427$).

Ook wat betreft delinquent gedrag, internaliserend gedrag en totaal probleemgedrag is er geen significant verschil tussen meisjes en jongens ($U(25)=85,500$, $p=0,829$), ($t(25)=0,115$; $p=0,910$) en ($t(25)=0,508$; $p=0,616$). Zie tabel 6.

Tabel 6

Gemiddelden op syndroomschalen CBCL: vergelijking jongen – meisje

	Jongen (M)	Meisje (M)	Gemiddeld verschil	Significantie
T-score externaliserend gedrag	53,4167	50,2667	3,1500	0,427
T-score internaliserend gedrag	49,3333	48,8000	0,5333	0,910
T-score delinquent gedrag	53,3333	54,9333	1,6000	0,829
T-score totaal probleemgedrag	52,6667	50,4000	2,2667	0,616

Noot T-scores hebben een gemiddelde van 50 een standaarddeviatie van 10

3.3 Verband gedragsproblemen – duur bestaan eenoudergezin

Aan de hand van correlatie onderzoek worden de verbanden tussen duur van bestaan eenoudergezin en gedragsproblemen, emotionele problemen, delinquent gedrag en totale problemen nagegaan. Er worden geen negatieve correlaties gevonden zoals verwacht, maar positieve correlaties. De hypothese dat hoe langer de echtscheiding geleden is, gedragsproblemen en totale problemen afnemen, kan worden verworpen ($r=0,105$; $p=0,603$) en ($r=0,199$; $p=0,319$). Ook bij geïnternaliseerde gedragsproblemen ($r =0,346$; $p=0,077$) en delinquent gedrag ($r =0,328$; $p=0,094$) vinden we positieve correlaties. Zie tabel 7.

Tabel 7

Correlatie onderzoek met betrekking tot duur bestaan eenoudergezin

		T-score external. gedrag	T-score Internal. gedrag	T-score delinquent gedrag	T-score totale problemen
Duur bestaan eenoudergezin	Pearson correlatie	0,105	0,346	0,328	0,199
	Sign (2-tailed)	0,603	0,077	0,094	0,319
	N	27	27	27	27

3.4 Vergelijking moeder-kind relatie eenoudergezin – tweeoudergezin

Eenouderkinderen scoren gemiddeld wat lager op de totale kwaliteit van de moeder-kind relatie, ($t(37,380)=1,943$; $p=0,060$) maar de p-waarde is niet significant zodat we de hypothese dat eenouderkinderen in vergelijking met tweeouderkinderen een minder goede relatie met hun moeder ervaren niet kunnen bevestigen. Door significantiewaarden van 0,068 en 0,077 en 0,060 spreken we wel van een trend in het nadeel van eenouderkinderen (zie tabel 8 op p. 20).

Verder blijkt uit de resultaten van de t-test dat de standaarddeviaties voor de eenouderkinderen significant groter zijn (zie ook bijlage 5, p. 37, hier vind je de uitvoer van de Independent Samples t-test terug), dit betekent dat bij de eenouderkinderen meer variatie in de scores voorkomt dan bij de tweouderkinderen.

Tenslotte valt op dat er geen grote verschillen zijn tussen hoe de moeder de relatie evalueert en het kind zelf (zie tabel 8).

Tabel 8

Gemiddelden op kwaliteit moeder-kind relatie: vergelijking eenoudergezin - tweoudergezin

	Eenouder (M)	Tweouder (M)	Gemiddeld verschil	Significantie
Kwaliteit relatie moeder-kind volgens moeder	3,7646	4,0814	0,3168	0,068
Kwaliteit relatie moeder-kind volgens kind zelf	3,8485	4,2461	0,3976	0,077
Totale kwaliteit relatie	3,8065	4,1722	0,3657	0,060

3.5 Samenhang gedragsproblemen – moeder-kind relatie

Aan de hand van correlatie onderzoek worden de verbanden tussen externaliserend gedrag, delinquent gedrag evenals internaliserend gedrag en totale problemen nagegaan.

De hypothese dat er een samenhang bestaat tussen externaliserend gedrag en de moeder-kind binding wordt bevestigd door een negatieve correlatie ($r=-0,424$; $p<0,05$). Dit betekent dat meer problemen in gedrag gepaard gaat met een minder goede binding met de moeder. Uit deze gerapporteerde correlatie kunnen we afleiden dat de relatie tussen moeder en kind 18% van de variantie in gedragsproblemen verklaart. Tevens zijn internaliserend gedrag ($r=-0,426$; $p<0,05$), delinquent gedrag ($r=-0,345$; $p<0,05$) en totale problemen ($r=-0,387$; $p<0,05$) negatief gecorreleerd met de score op kwaliteit van de moeder-kind relatie. Zie tabel 9.

Tabel 9

Correlatie onderzoek met betrekking tot moeder-kind relatie

		T-score external. Gedrag	T-score Internal. Gedrag	T-score delinquent gedrag	T-score totale problemen
Relatie moeder-kind volgens moeder	Pearson correlatie	-0,414	-0,485	-0,319	-0,431
	Sign (2-tailed)	0,001	0,000	0,010	0,000
	N	64	64	64	64
Relatie moeder-kind volgens kind zelf	Pearson correlatie	-0,396	-0,331	-0,326	-0,324
	Sign (2-tailed)	0,001	0,009	0,010	0,010
	N	62	62	62	62
Totale kwaliteit relatie	Pearson correlatie	-0,424	-0,426	-0,345	-0,387
	Sign (2-tailed)	0,001	0,001	0,006	0,002
	N	62	62	62	62

3.6 Samenhang gedragsproblemen, eenoudergezin en moeder-kind relatie

De te verifiëren hypothese luidt dat kinderen in eenoudergezinnen meer gedragsproblemen vertonen als gevolg van tekorten in de ouder-kind relatie die deze kinderen ervaren. De hypothese dat eenouderkinderen meer gedragsproblemen vertonen dan tweeouderkinderen werd in dit onderzoek reeds verworpen. Wel willen we de impact van de relatie met de moeder en de gezinsstructuur (het gezin is een twee- of een eenoudergezin) op gedragsproblemen verder nagaan en met elkaar vergelijken. Om deze na te gaan, zal gebruik gemaakt worden van een meervoudige regressieanalyse. Nettogezinsinkomen en geslacht van het kind hebben we eveneens toegevoegd aan het regressiemodel.

Uit de analyse blijkt dat het gebruikte regressiemodel significant is $F(4,34)=4.033$; $p<0,05$.

De determinatiecoëfficiënt R^2 laat zien dat de 4 variabelen gezinsstructuur, relatie moeder-kind, inkomen en geslacht van het kind samen 32% van de variantie in gedragsproblemen verklaren.

Verder blijkt uit het regressiemodel dat enkel de relatie met de moeder een unieke bijdrage levert tot het al dan niet vertonen van gedragsproblemen. Met unieke bijdrage wordt hier bedoeld indien alle andere factoren die zijn opgenomen gecontroleerd worden.

Naarmate de relatie met de moeder slechter is, zal deze meer gedragsproblemen rapporteren ($t=-3,503$; $p<0,05$).

Gezinsstructuur (een- of tweeoudergezin) heeft geen significante unieke bijdrage tot gedragsproblemen ($t=-0,908$; $p=0,370$). Dit ligt binnen onze verwachting mits de hypothese dat kinderen in eenoudergezinnen meer gedragsproblemen vertonen in dit onderzoek reeds werd verworpen. Verder oefenen ook nettogezinsinkomen en geslacht van het kind in dit onderzoek geen unieke invloed uit op gedragsproblemen. Zie tabel 10.

Indien we emotionele problemen (zie tabel 11), delinquent gedrag (tabel 12) en totale problemen (tabel 13) als afhankelijke variabele in het regressiemodel invoegen, blijkt weer enkel de relatie met de moeder een unieke bijdrage te hebben tot het vertonen van emotionele problemen ($t=-5,503$; $p<0,05$) en totale problemen ($t=-3,880$; $p<0,05$). De bijdrage van de moeder-kind relatie tot delinquent gedrag is enkel randsignificant ($t=-0,290$; $p=0,097$).

Het feit of het gezin intact is of niet, heeft geen unieke bijdrage tot al hiervoor genoemd probleemgedrag.

Tabel 10

Regressieanalyse met gedragsproblemen als afhankelijke variabele

Variabele	Regressie-coëfficiënten	t-waarden	significantie
Relatie moeder-kind	-0,531	-3,503	0,001
Geslacht	0,190	1,218	0,232
Intact of niet	-0,152	-0,908	0,370
Inkomen	-0,043	-0,232	0,818

Tabel 11

Regressieanalyse met emotionele problemen als afhankelijke variabele

Variabele	Regressie-coëfficiënten	t-waarden	significantie
Relatie moeder-kind	-0,730	-5,503	0,000
Geslacht	0,187	1,370	0,180
Intact of niet	-0,050	-0,344	0,733
Inkomen	0,088	0,546	0,588

Tabel 12

Regressieanalyse met delinquent gedrag als afhankelijke variabele

Variabele	Regressie-coëfficiënten	t-waarden	significantie
Relatie moeder-kind	-0,290	-1,707	0,097
Geslacht	0,338	1,931	0,062
Intact of niet	-0,015	-0,082	0,935
Inkomen	-0,077	-0,377	0,709

Tabel 13

Regressieanalyse met totale problemen als afhankelijke variabele

Variabele	Regressie-coëfficiënten	t-waarden	significantie
Relatie moeder-kind	0,582	-3,880	0,000
Geslacht	0,160	1,034	0,309
Intact of niet	-0,114	-0,686	0,498
Inkomen	0,017	0,095	0,925

4. Bespreking

In dit 4^{de} hoofdstuk geven we een kort overzicht van de literatuurstudie (beschreven in hoofdstuk 1) en van het onderzoek. Ook worden een aantal beperkingen van het onderzoek toegelicht en wordt weergegeven wat we anders zouden doen moest het onderzoek opnieuw uitgevoerd worden.

Tenslotte worden een aantal aanbevelingen gegeven naar de toekomst toe.

4.1 Overzicht literatuurstudie en onderzoek

Kinderen die een echtscheiding van hun ouders doormaken kunnen beperkingen ondervinden op een aantal terreinen, zoals op sociaal gebied, schoolse gebied...(o.a. Amato, 2005) kortom de individuele ontwikkeling van deze kinderen kan in gevaar komen.

Dat deze jongeren inderdaad beperkingen kennen, wordt door veel onderzoek bevestigd.

Echtscheidingskinderen zouden voornamelijk meer gedragsproblemen vertonen, een lager welbevinden hebben en meer schoolse problemen kennen (o.a. Amato, 2005). Deze beperkingen zouden voortkomen vanuit tekorten die deze kinderen ondervinden door het opgroeien in een eenoudergezin en/of het doormaken van het echtscheidingsproces zelf. Een scheidingsproces en het vormen van een eenoudergezin brengen stress en veranderingen mee voor het kind en de ouders, wat zijn weerslag kan hebben op de ouder-kind relatie. Verschillende onderzoekers vinden dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de ouder-kind interactie minder goed is in eenouder- dan in intacte gezinnen (o.a. Singendonk & Meesters, 2002; Van Peer, 2003).

Zowel de relatie met de uitwonende ouder als de relatie met de verzorgende ouder kan te lijden hebben onder een echtscheiding. Alleenstaande moeders voelen zich vaak overbelast met allerlei gezins- en opvoedingszaken (Van Gelder, 1987 in Bosman, 1993) wat de interactie met de kinderen negatief kan beïnvloeden (Bosman, 1993). Tevens missen kinderen in deze gezinnen een tweede ouder die dagelijks aanwezig is, en de vanzelfsprekende hechting die ze hadden met de uitwonende ouder komt in gevaar (Singendonk & Meesters, 2002).

Problemen in de ouder-kind relatie doet het risico op gedragsproblemen bij kinderen toenemen (o.a. Golombok, 2004).

Om een beeld te krijgen van hoe het gesteld is met het gedrag van kinderen in eenoudergezinnen en de kwaliteit van de ouder-kind relatie in deze gezinnen werden deze bestudeerd en vergeleken met het gedrag en de ouder-kind binding in intacte gezinnen.

Uiteindelijk was het doel van dit onderzoek na te gaan of eenouderkinderen inderdaad een groter risico hebben op gedragsproblemen en of dit groter risico eventueel veroorzaakt wordt door tekorten in de ouder-kind relatie.

De veronderstelling van o.a. Amato (2005) dat kinderen in eenoudergezinnen meer gedragsproblemen vertonen dan kinderen uit intacte gezinnen kon niet worden bevestigd. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat kinderen in eenoudergezinnen niet significant meer gedragsproblemen vertonen. Ook wat betreft drugs-, alcoholgebruik en delinquent gedrag scoren eenouderkinderen niet slechter dan de kinderen uit de intacte groep.

Dit lijkt in strijd met bevindingen uit de literatuur. Echter hebben wij in dit onderzoek factoren als sociaaleconomische status van het gezin en opleiding en job van de ouders gecontroleerd zodat onze een- en tweoudergezinnen wat betreft die kenmerken op elkaar lijken. Verder werden klinische- of probleempopulaties gemedend. Onderzoek toonde al aan dat naarmate meer relevante factoren onder controle gehouden worden de invloed van een ouderlijke scheiding op gedragsproblemen bij kinderen afneemt en zelfs volledig verdwijnt (Gerard & Buehler, 1999; Simons, 1999 in Van Peer, 1997).

Deze bevindingen zouden erop kunnen wijzen dat niet zozeer de gezinsstructuur (één of twee ouders in het gezin) of het verlies van een ouder op zich een rol speelt maar eerder andere factoren verantwoordelijk kunnen zijn voor problemen bij kinderen in eenoudergezinnen (Mack et al., 2007) zoals het feit dat ouders in eenoudergezinnen lager opgeleid zijn dan deze in intacte gezinnen (Geurts, 2006), een penibele financiële situatie, slechte huisvesting, conflicten tussen de ouders, problemen in de ouder-kind relatie...

Ook vinden we bij de eenoudergezinnen geen verschillen tussen jongens en meisjes wat betreft gedragsproblemen en de aard van de problemen (externaliseren versus internaliseren). Onze resultaten sluiten aan bij meta-analyses van Amato & Keith (1991) die de verschillen tussen jongens en meisjes nuanceren.

Deze resultaten zijn in strijd met onderzoeken die opteren dat jongens na een echtscheiding meer externaliserend gedrag vertonen dan meisjes (Cherlin et al., 1992 in Spruijt et al., 2000).

Tevens kon de veronderstelling dat kinderen in eenoudergezinnen tekorten ondervinden in de moeder-kind relatie niet worden bevestigd.

We vinden wat betreft de moeder-kind relatie geen significante verschillen tussen de eenoudergroep en de tweoudergroep. Maar omdat de significantiewaarden dicht bij 0.05 liggen, kunnen we wel spreken van een trend in het nadeel van de eenouderkinderen.

De verschillen zijn echter te klein om te kunnen spreken van een betekenisvol verschil.

Verder valt op dat de standaarddeviaties van de eenoudergroep hoger liggen dan die van de tweoudergroep wat wijst op meer variatie in de scores van de eenouderkinderen. Een verklaring hiervoor hebben we niet.

Er werd een verband tussen gedragsproblemen en de moeder-kind relatie gevonden los van het feit of het om een eenouder- of een intact gezin gaat.

Het verband tussen gedragsproblemen en ouder-kind binding is negatief, wat wil zeggen dat meer problemen in gedrag gepaard gaat met een minder goede ouderbinding. Deze resultaten bevestigen het belang van de ouder-kind relatie bij het vertonen van gedragsproblemen bij kinderen (Conger et al., 1992; Radke-Yarrow, Richters, & Wilson, 1988; Simons, Lorenz, Wu, & Conger, 1993 in Simons et al., 1999; Golombok, 2004). Ook werden negatieve verbanden van de moeder-kind relatie met delinquent gedrag en emotionele problemen en totale problemen gevonden.

Ten slotte leert de regressieanalyse die we uitgevoerd hebben dat de moeder-kind relatie als enige variabele in dit onderzoek een unieke bijdrage heeft tot het al dan niet vertonen van gedragsproblemen. De gezinsstructuur (een- of tweoudergezin), het geslacht van het kind en nettogezinsinkomen hebben geen unieke bijdrage tot gedragsproblemen.

Voornamelijk tekorten in de ouder-kind relatie lijken dus gedragsproblemen bij kinderen in de hand te werken, en niet zozeer de gezinsstructuur op zich.

4.2 Beperkingen van het onderzoek

De kleine steekproef en de relatief grote non-respons zijn een beperking en stelt de vraag in hoeverre we de resultaten kunnen generaliseren voor andere een- en tweoudergezinnen. De kleine steekproef vergroot tevens de kans dat de resultaten op toeval berusten.

4.3 Het onderzoek herbekeken

Moest het onderzoek opnieuw uitgevoerd worden, dan zou het zinvol zijn meer gezinnen in het onderzoek te betrekken. Verder zou ik de jongere zelf bevragen naar gedragsproblemen, voornamelijk indien men meer te weten wil komen over regelovertrekend gedrag als roken, drinken, drugs, stelen...Het is niet ondenkbaar dat kinderen en/of adolescenten zaken verbergen voor hun ouders, en kunnen een betere bron van informatie zijn over wat in hen omgaat en wat ze uitspoken dan de ouder zelf. Zo blijkt uit onderzoek dat het slechter gesteld is met het gedrag van jongeren in eenoudergezinnen dan in tweoudergezinnen indien de jongere zelf een inschatting maakt van zijn gedrag (Gerard en Buehler, 1997 in Van Peer, 2007).

Tevens zouden ouders de neiging hebben sociaal wenselijke antwoorden te geven. Kinderen en jongeren vertonen deze neiging minder (Singendonk & Meesters, 2002).

Jongeren lijken me bovendien makkelijker te bereiken dan de ouders. Via scholen, jeugdbewegingen of andere clubs kan je de jongere ter plaatse vragen laten invullen in plaats van deze eerst mee naar huis te laten nemen. De kans bij het laatste is groter dat je de enquête niet terug krijgt.

4.4 Aanbevelingen

Uit de resultaten komt het beeld naar voor dat het opgroeien bij één ouder, hier de moeder, op zich niet nadelig hoeft te zijn voor kinderen. Meer lijkt af te hangen van de kenmerken van het betreffende eenoudergezin.

Uit de resultaten komen tevens een aantal indicaties naar voren betreffende de samenhang gedragsproblemen en ouder-kind binding.

In dit kader kan ervoor gepleit worden aandacht te hebben en aandacht te besteden aan de ouder-kind binding bij het ontstaan van gedragsproblemen.

5. Conclusie

Het opzet van dit onderzoek was nagaan of jongeren die opgroeien bij een alleenstaande moeder meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren die opgroeien in een intact (tweeouder) gezin. In literatuur gaat men er immers van uit dat er een samenhang is tussen gedragsproblemen en het opgroeien in een eenoudergezin, en dat deze samenhang indirect veroorzaakt wordt door tekorten in de ouder-kind relatie in deze gezinnen.

In tegenstelling met de literatuur scoren de eenouderkinderen in dit onderzoek niet significant hoger op gedragsproblemen dan de tweeouderkinderen. Ook wat betreft drugs-, alcoholgebruik en delinquent gedrag scoren de eenouderkinderen niet hoger.

Het feit dat we in dit onderzoek zaken als sociaaleconomische status van het gezin gecontroleerd hebben, zou een verklaring kunnen zijn waarom, in tegenstelling tot ander onderzoek, niet meer gedragsproblemen worden gevonden bij de eenouderkinderen dan bij de tweeouderkinderen.

Tevens vinden we geen significante verschillen wat betreft de moeder-kind relatie tussen de eenoudergroep en de tweeoudergroep. Maar omdat de significantiewaarden dicht bij 0.05 liggen, spreken van een trend in het nadeel van de eenouderkinderen. Het verschil tussen de twee groepen is echter te klein om te kunnen spreken van een betekenisvol verschil.

Opmerkelijk is het verband dat we vinden tussen gedragsproblemen en de moeder-kind relatie onafhankelijk van het feit of het om een twee- of een eenoudergezin gaat.

Uit de regressievergelijking die we dan uitgevoerd hebben, blijkt de moeder-kind relatie als enige variabele in dit onderzoek unieke invloed uit te oefenen op gedragsproblemen, de variabelen gezinsstructuur (gezin is intact of niet), nettogezinsinkomen en geslacht van het kind hebben geen unieke bijdrage tot het al dan niet vertonen van gedragsproblemen.

Omdat de resultaten in dit onderzoek gebaseerd zijn op een beperkte steekproef (N=64) kunnen we de bekomen resultaten niet zomaar veralgemenen voor gans de populatie een- en tweeoudergezinnen. Desalniettemin kunnen de resultaten een aanwijzing zijn dat, indien het een normale opvoedingssituatie betreft (dit is vrij van andere problemen als armoede, werkloosheid, pathologieën...), het opgroeien bij één ouder op zich geen risico hoeft te zijn voor het ontstaan van gedragsproblemen noch voor het ontstaan van tekorten in de ouder-kind relatie.

Uit de resultaten komen tevens een aantal indicaties naar voren betreffende de samenhang gedragsproblemen en de moeder-kind relatie.

Referenties

- Amato & Keith (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*; 110; 26-46.
- Amato, P.R. and Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and Family*; 58; 2; 356-365.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*; 62, 1269-1287.
- Amato, P.R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *The Future of Children*; 15; 2; 75-96.
- Anderson, A. L. (2002). Individual and contextual influences on delinquency: The role of the single-parent family. *Journal of Criminal Justice*; 30; 6; 575-587.
- Bosman, R. (1993). *Opvoeden in je eentje: Een onderzoek naar de betekenis van het moedergezin voor de onderwijskansen van kinderen*. Lisse, Swets en Zeitlinger. Ook verschenen als proefschrift Groningen.
- Cao, L., Cao, J., Zhao, J. (2004). Family, welfare, and delinquency. *Journal of Criminal Justice*; 32; 6; 565-576.
- Celestin-Westreich, S. *Gedrags- en persoonlijkheidsdiagnostiek bij kinderen. Handleiding bij het werkcollege*. Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen. Academiejaar: 2004-2005.
- Colpin, H., Vandemeulebroecke, L. & Ghesquiere, P. (2004). Supporting the educational career of children from divorced families: Parents' experiences and the role of the school. *British Journal of Sociology of Education*; 25; 3; 275-289.
- Dykstra, P.A. (2000). Diversiteit in gezinsvormen en levenskansen van kinderen op langere termijn. *Bevolking en Gezin*; 29; 2; 101-132.
- Geurts, K. (2006). *De arbeidsmarktpositie van alleenstaande ouders*. Nieuwe bevindingen uit de Datawarehouse Arbeidsmarkt van de Kruispuntbank Sociale Bescherming. Steunpunt WAV.
- Golombok, S. (2004). Solo mothers: Quality of parenting and child development. *International Congress Series*, vol 1266, 256-263.
- Lansford, J.E., Malone, P.S., Castellino, D.R., Dodge, K.A., Pettit, G.S., Bates, J.E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology*; 20; 2; 292-301.
- Latten, J. (2000). Het gezin van de toekomst. *Bevolking en Gezin*; 29; 2; 25-42.
- Lodewijckx, E. (2005). *Kinderen en echtscheiding bij hun ouders in het Vlaams Gewest. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens*. Onderzoeksproject Scheiding. Brussel: CBGS, Werkdocument 7.
- Mack, K. Y., Leiber, M. J., Featherstone, R. A., Monserud, M. A. (2007). Reassessing the family-delinquency association: Do family type, family processes, and economic factors make a difference? *Journal of Criminal Justice*; 35; 1; 51-67.
- Moore, K.J. (2004). Prevention of crime and delinquency. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2910-2914.
- Najman, J.M., Behrens, B.C., Andersen, M., Bor, W., O'Callaghan, M., Williams, G.M. (1997). Impact of family type and family quality on child behavior problems: A longitudinal study. *Academic child adolescent psychiatry*, 36, 10.

O'Neill, R. (2002). *Experimenten in samenleven: het vaderloze gezin*. Een onderzoek door CIVITAS, Institute for the study of civil society. Vertaling uit het Engels: N. Scholtens & H. van Gils.

Platform voor Eenoudergezinnen (2004). Aanbevelingen voor eenoudergezinnen. Geraadpleegd op 22 november 2009 op http://www.develop-it.be/vrouwenraad/oudesite/pdf/standpunten_2004/platform_eenoudergezinnen_aanbevelingen.pdf

Simons, R.L., Lin, K., Gordon, L.C., Conger, R.D., Lorenz, F.O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and Family*; 61; 4; 1020-1033.

Singendonk, K. & Meesters, G. (2002). *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Swets & Zeitlinger B.V.

Spruijt, E., De Goede, M., Van der Valk, I. (2000). Veranderende gezinsvormen en het welbevinden van jongeren. *Bevolking en Gezin*; 29; 2; 77-100.

Sun, Y. (2001). Family environment and adolescents' well-being before and after parents' marital disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and family*, 63, 679-713.

Van der Valk, I.E. & Spruijt, A.P. (2004). De gevolgen van echtscheiding voor kinderen. In J.D. Bosch et al. (red.), *JOOK, Jaarboek voor Ontwikkelingspsychologie, Orthopedagogiek en Kinderpsychiatrie*. (pp. 324-342). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Vandoorne, J., Decaluwe, L. & Vanmeulebroecke L. (2000). Het gezin. In: H. De Witte, J. Hooge, L. Walgrave (red.), *Jongeren in Vlaanderen: Gemeten en geteld, 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst*. Leuven: Universitaire Pers.

Van Peer, C. (2003). Kinderen en echtscheiding. Verschillen in de perceptie van de opvoedingscontext tussen kinderen in eenoudergezinnen en kinderen in andere gezinnen. In: B. Van Den Bergh, L. Ackaert & L. De Rycke (red.), *Tienertijd. Communicatie, opvoeding en welzijn in context: 10- tot 18-jarigen, ouders en leerkrachten bevraagd*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Van Peer (2007). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. Studiedienst van de Vlaamse Regering. SVR-studie.

Walker, L. J., Hennig, K. H. (1997). Parent/child relationships in single-parent families. *Canadian Journal of Behavioural Science*; 29; 1; 63-75.

Bijlage

Bijlage 1: Het eerste deel van de afgenomen enquête, omvat vragen naar gezinskenmerken als inkomen, opleiding en beroep van de ouders. Alsook de ontstaanswijze en bestaansduur van het eenoudergezin (p. 30)

Bijlage 2: De Child Behavior Check List/6-18 (CBCL/6-18) van Achenbach (p. 31- 34)

Bijlage 3: Vragen naar kwaliteit moeder-kind relatie, in te vullen door de moeder (p. 35)

Bijlage 4: Vragen naar kwaliteit moeder-kind relatie, in te vullen door het kind zelf (p. 36)

Bijlage 5: Uitvoer Independent Samples t-test bij vergelijking moeder-kind relatie eenoudergezin – tweeoudergezin (p.37)

Bijlage 1: het eerste deel van de enquête: omvat algemene vragen naar gezinskenmerken en kenmerken ouders.

1. In te vullen door alle gezinnen:

Netto gezinsinkomen:

(Het gezinsinkomen per maand, rekening houdend met alle bronnen van inkomsten waarover het gezin beschikt, daar zijnde inkomen uit arbeid, uitkeringen, kindergeld, alimentatie...)

.....

Opleidingniveau moeder:

.....

Opleidingniveau vader:

.....

Beroepsniveau moeder:

.....

Beroepsniveau vader:

.....

2. In te vullen door de moedergezinnen:

Wat is de oorzaak van het bestaan van het éénoudergezin (chtscheiding, verweduwing, bewust ongehuwde moeder, andere...)?

.....

Wat is de duur van het bestaan van het éénoudergezin (hoe lang besta je al als éénoudergezin)?

.....

Is er een partner die inwoont? Indien ja, hoe lang al?

.....

Hoeveel keer per week/per maand/per jaar zien de kinderen hun vader?

.....

Is er sprake van co-ouderschap?

.....



GEDRAGSVRAGENLIJST VOOR KINDEREN VAN 6 -18 JAAR

Graag met blokletters invullen.

NAAM Voornaam _____ Achternaam _____		SOORT WERK VAN DE OUDERS, ook al werkt u op dit moment niet (zo duidelijk mogelijk, bijvoorbeeld: automonteur, leraar, secretaresse enz.) _____
KIND _____		SOORT WERK VADER: _____
GESLACHT KIND <input type="checkbox"/> Jongen <input type="checkbox"/> Meisje	LEEFTIJD KIND _____	SOORT WERK MOEDER: _____
DATUM VAN VANDAAG Dag _____ Maand _____ Jaar _____	GEBORTE DATUM KIND Dag _____ Maand _____ Jaar _____	Deze vragenlijst werd ingevuld door (graaug uw volledige naam opschrijven): _____
Op welke school zit uw kind? <input type="checkbox"/> Zit niet op school	Graag dit formulier invullen zoals u uw kind ziet, ook al komt dat niet overeen met wat anderen vinden. U kunt gerust naast elke vraag, of onderaan bladzijde 2, eventueel aanvullende informatie geven. Graag alle vragen beantwoorden.	Uw relatie töt dit kind: <input type="checkbox"/> Biologische ouder <input type="checkbox"/> Stiefouder <input type="checkbox"/> Grootouder <input type="checkbox"/> Adoptieouder <input type="checkbox"/> Pleegouder <input type="checkbox"/> Anders (Schrijf op): _____
In welke groep of klas? _____		Uw geslacht: <input type="checkbox"/> Man <input type="checkbox"/> Vrouw

I. Schrijf hier op de sporten die uw kind het liefst doet. Bijvoorbeeld: voetballen, zwemmen, mountainbiken, skaten, paardrijden, enz. <input type="checkbox"/> Geen a. _____ b. _____ c. _____	Vergeleken met leeftijdgenoten, hoeveel tijd is hij/zij daarmee bezig?				Vergeleken met leeftijdgenoten, hoe goed is hij/zij daarin?			
	Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Meer dan gemiddeld	Weet niet	Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Beter dan gemiddeld	Weet niet
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
II. Schrijf hier op de favoriete hobby's, bezigheden en spelletjes van uw kind. Bijvoorbeeld: postzegels, poppen, boeken, handenarbeid, zingen, enz. (muziek luisteren of TV kijken <i>niet</i> meetellen). <input type="checkbox"/> Geen a. _____ b. _____ c. _____	Vergeleken met leeftijdgenoten, hoeveel tijd is hij/zij daarmee bezig?				Vergeleken met leeftijdgenoten, hoe goed is hij/zij daarin?			
	Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Meer dan gemiddeld	Weet niet	Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Beter dan gemiddeld	Weet niet
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
III. Schrijf hier op de clubs of verenigingen waar uw kind lid van is. <input type="checkbox"/> Geen a. _____ b. _____ c. _____	Vergeleken met leeftijdgenoten, hoe actief is hij/zij daarin?							
	Minder actief	Gemiddeld	Meer actief	Weet niet				
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>				
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>				
IV. Schrijf hier op de baantjes en klusjes van uw kind. Bijvoorbeeld: krantenwijk, oppas, autowassen, bed opmaken, in winkel werken, enz. (zowel betaalde als onbetaalde baantjes of klusjes tellen mee). <input type="checkbox"/> Geen a. _____ b. _____ c. _____	Vergeleken met leeftijdgenoten, hoe goed doet hij/zij deze?							
	Minder dan gemiddeld	Gemiddeld	Beter dan gemiddeld	Weet niet				
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>				
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>				

Kijk na of u alle vragen hebt beantwoord. Ga dan verder met de volgende bladzijde.

Graag met blokletters invullen. Graag alle vragen beantwoorden.

V. 1. Hoeveel echte vrienden of vriendinnen heeft uw kind? (Broers en zussen *niet* meetellen)

Geen 1 2 of 3 4 of meer

2. Hoeveel keren per week doet uw kind iets met vrienden of vriendinnen buiten school? (Broers en zussen *niet* meetellen)

Minder dan 1 1 of 2 3 of meer

VI. **Vergeleken met leeftijdgenoten, hoe goed:**

Minder goed Ongeveer hetzelfde Beter

- a. Kan uw kind opschieten met broers of zussen? Heeft geen broers of zussen
- b. Kan uw kind opschieten met andere jongens of meisjes?
- c. Gedraagt uw kind zich tegenover zijn/haar ouders?
- d. Speelt en werkt uw kind in z'n eentje?

VII. 1. Hoe gaat het op school? Zit niet op school omdat: _____

<i>Kruis bij elk vak één hokje aan</i>		Onvoldoende	Lager dan gemiddeld	Gemiddeld	Hoger dan gemiddeld
a. Taal of Nederlands		<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Geschiedenis of Maatschappijleer		<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Rekenen of Wiskunde		<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Aardrijkskunde of Natuurwetenschappen		<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Andere vakken zoals: Economie, Computerles, vreemde talen.	e. _____	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Geen vakken zoals Gym, Muziek, Tekenen enz.	f. _____	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
	g. _____	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

2. Volgt uw kind speciaal onderwijs? Nee Ja – wat voor soort school: _____

3. Is uw kind wel eens blijven zitten? Nee Ja – in welke klas of groep en wat was de reden: _____

4. Heeft uw kind wel eens leerproblemen of andere problemen op school gehad? Nee Ja – graag opschrijven: _____

Wanneer zijn de problemen begonnen? _____

Zijn deze problemen nu weer verdwenen? Nee Ja – sinds wanneer? _____

Heeft uw kind een lichamelijke of verstandelijke handicap? Nee Ja – graag opschrijven: _____

Waarover maakt u zich het meest zorgen wat uw kind betreft?

Waarover bent u het meest tevreden wat uw kind betreft?

Kijk na of u alle vragen hebt beantwoord.

Graag met blokletters invullen. Graag alle vragen beantwoorden.

Hieronder is een lijst met vragen over kinderen. Alle vragen gaan over hoe uw kind **nu is of in de afgelopen 6 maanden** is geweest. Maak een rondje om de ② als de vraag **duidelijk of vaak** bij uw kind past. Maak een rondje om de ① als de vraag een **beetje of soms** bij uw kind past. Als de vraag **helemaal niet** bij uw kind past, maak dan een rondje om de ③. Beantwoord alle vragen zo goed als u kunt, ook al lijken sommige vragen niet bij uw kind te passen.

0 = Helemaal Niet (voor zover u weet)			1 = een Beetje of Soms			2 = Duidelijk of Vaak		
0	1	2	1. Doet te jong voor zijn/haar leeftijd	0	1	2	32. Heeft het gevoel dat hij/zij perfect moet zijn	
0	1	2	2. Drinkt alcohol zonder dat zijn/haar ouders dat goed vinden (schrijf op): _____	0	1	2	33. Heeft het gevoel of klaagt erover dat niemand van hem/haar houdt	
0	1	2	3. Maakt veel ruzie	0	1	2	34. Heeft het gevoel dat anderen hem/haar te pakken willen nemen	
0	1	2	4. Maakt dingen waar hij/zij mee begint niet af	0	1	2	35. Voelt zich waardeloos of minderwaardig	
0	1	2	5. Er is heel weinig wat hij/zij leuk vindt	0	1	2	36. Bezeert zich vaak, krijgt vaak ongelukken	
0	1	2	6. Doet ontlasting (poept) buiten de wc of in de broek	0	1	2	37. Vecht veel	
0	1	2	7. Schept op, doet stoer	0	1	2	38. Wordt veel gepest	
0	1	2	8. Kan zich niet concentreren, kan niet lang de aandacht ergens bij houden	0	1	2	39. Gaat om met jongens of meisjes die in moeilijkheden raken	
0	1	2	9. Kan bepaalde gedachten niet uit zijn/haar hoofd zetten, obsessies (schrijf op): _____	0	1	2	40. Hoort geluiden of stemmen die er niet zijn (schrijf op): _____	
0	1	2	10. Kan niet stilzitten, is onrustig of hyperactief	0	1	2	41. Impulsief of doet dingen zonder er bij na te denken	
0	1	2	11. Klampt zich vast aan volwassenen of is te afhankelijk	0	1	2	42. Is liever alleen dan met anderen	
0	1	2	12. Klaagt over zich eenzaam voelen	0	1	2	43. Liegt of bedriegt	
0	1	2	13. In de war of wazig denken	0	1	2	44. Bijt nagels	
0	1	2	14. Huilt veel	0	1	2	45. Nerveus, zenuwachtig of gespannen	
0	1	2	15. Wreed tegen dieren	0	1	2	46. Zenuwachtige bewegingen of zenuwtrekken (schrijf op): _____	
0	1	2	16. Wreed, pesterig of gemeen tegen anderen	0	1	2	47. Nachtmerries	
0	1	2	17. Dagdromen of gaat op in zijn/haar gedachten	0	1	2	48. Andere jongens of meisjes mogen hem/haar niet	
0	1	2	18. Verwondt zichzelf opzettelijk of doet zelfmoordpogingen	0	1	2	49. Obstipatie, last van verstopping	
0	1	2	19. Eist veel aandacht op	0	1	2	50. Is te angstig of te bang	
0	1	2	20. Vernielt eigen spullen	0	1	2	51. Voelt zich duizelig of licht in het hoofd	
0	1	2	21. Vernielt spullen van gezinsleden of van anderen	0	1	2	52. Voelt zich erg schuldig	
0	1	2	22. Is thuis ongehoorzaam	0	1	2	53. Eet te veel	
0	1	2	23. Is ongehoorzaam op school	0	1	2	54. Is erg moe zonder reden	
0	1	2	24. Eet niet goed	0	1	2	55. Te dik	
0	1	2	25. Kan niet opschieten met andere jongens of meisjes	0	1	2	56. Lichamelijke problemen zonder bekende medische oorzaak	
0	1	2	26. Lijkt zich niet schuldig te voelen na zich misdragen te hebben	0	1	2	a. Pijnen (geen buikpijn of hoofdpijn)	
0	1	2	27. Snel jaloers	0	1	2	b. Hoofdpijn	
0	1	2	28. Houdt zich niet aan de regels thuis, op school of ergens anders	0	1	2	c. Misselijk	
0	1	2	29. Is bang voor bepaalde dieren, situaties of plaatsen anders dan school (schrijf op): _____	0	1	2	d. Oogproblemen (waarvoor een bril of lenzen niet helpen) (schrijf op): _____	
0	1	2	30. Is bang om naar school te gaan	0	1	2	e. Huiduitslag of andere huidproblemen	
0	1	2	31. Is bang dat hij/zij iets slechts zou kunnen doen of denken	0	1	2	f. Buikpijn	
				0	1	2	g. Overgeven	
				0	1	2	h. Andere problemen (schrijf op): _____	

Kijk na of u alle vragen hebt beantwoord. Ga dan verder met de volgende bladzijde.

Graag met blokletters invullen. Graag alle vragen beantwoorden.

0 = Helemaal Niet (voor zover u weet) 1 = een Beetje of Soms 2 = Duidelijk of Vaak

- | | |
|---|--|
| <p>0 1 2 57. Valt mensen lichamelijk aan</p> <p>0 1 2 58. Pukt aan neus, huid of aan iets anders van het lichaam (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 59. Speelt met eigen geslachtsdelen in het openbaar</p> <p>0 1 2 60. Speelt te veel met eigen geslachtsdelen:</p> <p>0 1 2 61. Schoolwerk is slecht</p> <p>0 1 2 62. Onhandig of stuntelig</p> <p>0 1 2 63. Gaat liever om met oudere jongens of meisjes</p> <p>0 1 2 64. Gaat liever om met jongere jongens of meisjes</p> <p>0 1 2 65. Weigert om te praten</p> <p>0 1 2 66. Herhaalt bepaalde handelingen steeds maar weer, dwanghandelingen (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 67. Loopt weg van huis</p> <p>0 1 2 68. Schreeuwt veel</p> <p>0 1 2 69. Gesloten, houdt dingen voor zichzelf</p> <p>0 1 2 70. Ziet dingen die er niet zijn (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 71. Schaamt zich gauw of voelt zich niet op zijn/haar gemak</p> <p>0 1 2 72. Sticht branden</p> <p>0 1 2 73. Seksuele problemen (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 74. Slooft zich uit of doet gek om op te vallen</p> <p>0 1 2 75. Te verlegen of timide</p> <p>0 1 2 76. Slaapt minder dan de meeste jongens en meisjes</p> <p>0 1 2 77. Slaapt overdag en/of 's nachts meer dan de meeste jongens en meisjes (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 78. Let niet goed op of is snel afgeleid</p> <p>0 1 2 79. Spraakprobleem (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 80. Kijkt met een lege blik</p> <p>0 1 2 81. Steelt van huis</p> <p>0 1 2 82. Steelt buitenshuis</p> <p>0 1 2 83. Spaart te veel dingen op die hij/zij niet nodig heeft (schrijf op): _____</p> | <p>0 1 2 84. Vreemd gedrag (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 85. Vreemde gedachten (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 86. Koppig, stuurs of prikkelbaar</p> <p>0 1 2 87. Stemming en gevoelens veranderen plotseling</p> <p>0 1 2 88. Mocht veel</p> <p>0 1 2 89. Achterdochtig</p> <p>0 1 2 90. Vloekt of gebruikt vieze woorden</p> <p>0 1 2 91. Praat erover dat hij/zij zichzelf zou willen doden</p> <p>0 1 2 92. Praat tijdens slaap of slaapwandelt (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 93. Praat te veel</p> <p>0 1 2 94. Pest veel</p> <p>0 1 2 95. Driftbuien of snel driftig</p> <p>0 1 2 96. Denkt te veel aan seks</p> <p>0 1 2 97. Bedreigt mensen</p> <p>0 1 2 98. Duimzuigen</p> <p>0 1 2 99. Rookt tabak</p> <p>0 1 2 100. Problemen met slapen (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 101. Spijbelt, blijft weg van school</p> <p>0 1 2 102. Weinig actief, beweegt zich langzaam of te weinig energie</p> <p>0 1 2 103. Ongelukkig, verdrietig of depressief</p> <p>0 1 2 104. Meer dan gewoon luidruchtig</p> <p>0 1 2 105. Gebruikt drugs (schrijf op): _____</p> <p>0 1 2 106. Vandalisme</p> <p>0 1 2 107. Plast overdag in zijn/haar broek</p> <p>0 1 2 108. Plast in bed</p> <p>0 1 2 109. Zeuren</p> <p>0 1 2 110. Wil dat hij/zij van het andere geslacht is</p> <p>0 1 2 111. Teruggetrokken, gaat niet met anderen om</p> <p>0 1 2 112. Maakt zich zorgen</p> <p>0 1 2 113. Schrijf hier ieder ander probleem op dat uw kind heeft en dat hierboven nog niet genoemd is:</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> |
|---|--|

Kijk na of u alle vragen hebt beantwoord.

Bijlage 3: Vragen naar kwaliteit moeder-kind relatie, in te vullen door de moeder.

De volgende vragen dienen eveneens ingevuld te worden door de **moeder** en zijn te beantwoorden met: **1 = helemaal niet waar, 2 = zeer klein beetje waar, 3 = enigszins waar, 4 = waar, 5 = zeker waar.**

Het antwoord mag telkens onder de zin geschreven worden.

1. Mijn kind vertelt mij altijd over zijn problemen en twijfels.

.....

2. Ik ben op de hoogte van het dagelijks doen en laten van mijn kind (zoals bv.: ik weet met wie mijn kind omgaat en waar hij/zij uithangt).

.....

3. Ik doe veel activiteiten samen met mijn kinderen (zoals bv.: samen eten, naar de winkel gaan, uitstappen doen...)

.....

4. Ik volg wat te maken heeft met de school (huiswerk, toetsen, resultaten, oudercontacten...) van mijn kind nauwgezet op.

.....

5. Ik vind het makkelijk mijn kind te accepteren zoals het is.

.....

6. Ik kan mijn kind vertrouwen.

.....

7. Ik heb een goede relatie met mijn kind.

.....

Bijlage 4: Vragen naar kwaliteit moeder-kind relatie, in te vullen door het kind zelf.

Onderstaande vragen dienen ingevuld te worden door **het kind** zelf en zijn te beantwoorden met **1 = helemaal niet waar, 2 = zeer klein beetje waar, 3 = enigszins waar, 4 = waar, 5 = zeker waar.**

Het antwoord mag telkens onder de zin geschreven worden.

1. U bent tevreden met de manier waarop uw moeder en u met elkaar communiceren.

.....

2. Globaal genomen bent u tevreden met de relatie met uw moeder.

.....

3. Uw moeder en u hebben een zeer sterke band.

.....

4. Hoeveel denkt u dat zij om u geeft? (1 = helemaal niet, 2 = een klein beetje, 3 = enigszins, 4 = veel, 5 = heel veel)

.....

5. Wanneer u iets verkeerd doet dat van belang is, praat uw moeder erover met u en helpt ze u te begrijpen waarom het verkeerd is.

.....

6. Meestal is uw moeder warm en liefdevol naar u toe.

.....

Bijlage 5: *Uitvoer Independent Samples t-test bij vergelijking moeder-kind relatie eenoudergezin – tweeoudergezin*

Group Statistics

intact of niet		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
relatie moeder-kind volgens moeder	eenoudergezin	27	3,7646	,77257	,14868
	tweeoudergezin	37	4,0814	,48438	,07963
relatie moeder-kind volgens kind zelf	eenoudergezin	26	3,8485	,98646	,19346
	tweeoudergezin	36	4,2461	,61409	,10235
kwaliteit relatie moeder-kind	eenoudergezin	26	3,8065	,85848	,16836
	tweeoudergezin	36	4,1722	,50481	,08413